

MESTNA OBČINA CELJE

Komisija Mladi za Celje

ZAKON ALI VEST?

RAZISKOVALNA NALOGA

CELJE, marec 2013

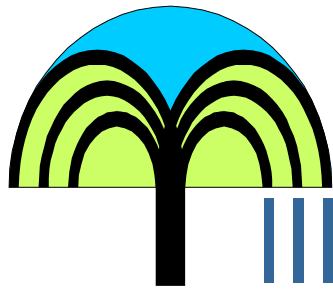
AVTORJA:

*Janez Lončarič
Škorjanec*

Ana Ratkajec

MENTOR:

Kristian Koželj

III. OSNOVNA ŠOLA CELJE

VODNIKOVA UL. 4 3000 CELJE tel.: 03 425 14 00 fax: 03 425 14 28

ZAKON ALI VEST?

RAZISKOVALNA NALOGA

AVTORJA:

Janez Lončarič Škorjanec, 9. b

Ana Ratkajec, 9. b

MENTOR:

Kristian Koželj

MESTNA OBČINA CELJE, Mladi za Celje

Celje 2013

ZAHVALA

Ob koncu šolanja na III. osnovni šoli Celje se želiva zahvaliti celotnemu učiteljskemu zboru še posebej pa gospodu razredniku Tomu Golobu za spodbude, nasvete, pohvale in vse znanje, ki sva ga prejela od njih. Posebna zahvala gre gospodu Tadeju Gregorcu za opravljeno lektorsko delo.

Hvala najinemu mentorju Kristianu Koželju, ki naju je povabil k sodelovanju, naju usmerjal in nama svetoval, naju poučil o osnovah in pravilih priprave strokovnega raziskovalnega dela in naju spodbujal k pravočasnemu in natančnemu delu.

Ne nazadnje se zahvaljujeva svojim staršem, ki so nama pri delu vztrajno pomagali z nasveti.

KAZALO

1	POVZETEK.....	6
2	UVOD	7
3	KRATEK PREGLED ETIČNE MISLI IN VLOGA PRAVA V DRUŽBI.....	9
3.1	PLATON.....	11
3.2	HEDONIZEM	12
3.3	EVDAJMONIZEM.....	13
3.4	UTILITARIZEM.....	13
3.5	EGOIZEM.....	13
3.6	KANT	13
4	ODNOS MED VESTJO IN ZAKONI.....	16
5	RAZISKAVA NA III. OSNOVNI ŠOLI CELJE	22
5.1	PREDSTAVITEV RAZISKAVE	22
5.2	PREDSTAVITEV REZULTATOV RAZISKAVE	23
5.2.1	KAJ SI PREDSTAVLJAŠ/-TE POD BESEDO »VEST« IN KAJ POD BESEDO »ZAKON«?	23
5.2.2	POMISLI/-TE, DA SE ZNAJDEŠ/-TE V SITUACIJI, KO PREDPIS (ZAKON) NASPROTUJE TVOJI/VAŠI VESTI ALI PREPRIČANJU. KAKO BI RAVNAL/-I OZIROMA ČEMU BI DAL/-I PREDNOST?	26
5.2.3	KATERO OD SPODAJ NAŠTETIH VREDNOT NAJBOLJ CENIŠ/-TE?	28
5.2.4	ALI SI/STE SE ŽE KDAJ V ŽIVLJENJU ZLAGAL/-I?	31
5.2.5	POMOČ JUDOVSKI DRUŽINI V IZREDNIH RAZMERAH NA BEGU PRED NACISTI (za celotno vprašanje glej anketo v prilogi).....	34
5.2.6	V KATERIH PRIMERIH IMA PO TVOJEM/VAŠEM MNENJU VEST PREDNOST PRED ZAKONOM IN KDAJ MORAMO NUJNO POSLUŠATI ZAKON.....	35
5.2.7	VPRAŠANJE ODGOVORNOSTI PONAREJEVALCEV DIPLOM (za celotno vprašanje glej anketo v prilogi)	39
5.2.8	ALI MENIŠ/-TE, DA SO DEJANJA, ZA KATERO SI TI/STE VI OSEBNO ODGOVOREN/-NI, IN ČE DA, JIH NEKAJ NAŠTEJ/-TE	42
5.2.9	ALI SEBE OCENJUJEŠ/-TE KOT POŠTENEGA?	45
6	ZAKLJUČEK	48
6.1	PRIMERJAVA HIPOTEZ IN REZULTATOV	48

7	PRILOGA – ANKETNA VPRŠALNIKA.....	50
7.1	ANKETNI VPRAŠALNIK ZA UČENCE.....	50
7.2	ANKETNI VPRAŠALNIK ZA UČITELJE.....	52
8	VIRI IN LITERATURA.....	54
9	KAZALA GRAFOV, SLIK IN TABEL.....	55
9.1	KAZALO GRAFOV.....	55
9.2	KAZALO TABEL.....	55
9.3	KAZALO SLIK.....	55

1 POVZETEK

Zadnje čase smo v medijih neprestano priče dogodkom, ki upravičeno zbuja pomisleke tako v moralno vrednost današnjih posameznikov kakor tudi v delovanje pravnega sistema. Plagiatorji v poslanskih klopeh, tajkunski prevzemi, nepotistična zaposlovanja v državnih službah so le nekateri primeri.

Zato sva se odločila, da raziščeva, kaj sploh je moralno ravnanje, zakaj človek ravna (ne)moralno, v kolikšni meri mora naše ravnanje usmerjati vest in zakaj družba sploh potrebuje zakone in pravo. Še posebej so naju zanimale situacije, ko človekova vest pride v konflikt z zapisanim zakonom.

Raziskala sva, kako takšne situacije obravnavata pravna in filozofska znanost, zanimalo pa naju je tudi, kako v vsakdanjem življenju v podobnih situacijah odreagirajo mladi, ki bodo nekoč morda snovali zakone in tisti, ki jih danes vzgajajo v moralno odgovorna bitja.

Zato sva izvedla anketo, v kateri sta sodelovala 102 učenca zadnje triade naše šole in 20 učiteljev.

2 UVOD

V letošnjem letu smo v okviru debat na Otroškem parlamentu govorili o odraščanju, o tem, kar nas bega in teži, o tem, čemu dajemo prednost in o tem kar je prav in kaj ne.

Ker precej tekmujeva, sva se tudi na Cankarjevem tekmovanju letos srečala s Cankarjevim samoocenjevanjem odnosa do lastne matere in svojih dejanj. Njegovo ocenjevanje je bilo trdo in strogo. Njegova slaba vest ga je spremljala in obremenjevala vse do konca njegovega življenja. Pa so vendarle bili njegovi prestopki majhni – ukradena peščica hrušk, zamolčan groš, zavrnjena skodelica kave. Kljub temu so ga ta dejanja težila do konca življenja.

Po drugi strani pa dnevno spremljamo težke prestopke in zločine, ki so močno razklali našo politično prizorišče in družbo samo.

Nikoli vrnjeni in brez dokazil odobreni sto milijonski krediti za tako imenovane tajkunske prevzeme podjetij, prepisana diplomska, magistrska in doktorska dela, nepojasnjeni viri premoženja pri najvidnejših politikih, goljufije, prevare in laži. Ob vsem tem pa ostaja vtis, da nihče od vpletenih ne bo nikoli odgovarjal za svoja dejanja. Naš sodni sistem je očitno nedelujoč, primeri ostajajo v predalih in ostaja vtis, da z dobrim odvetnikom lahko obtoženi mirno počaka, da bo po letih in letih zavlačevanj, odpadlih obravnav, izločitev sodnikov in tožilcev ter neskončnih pritožb primer preprosto zastaral, brez da bi bilo enkrat samkrat izpostavljeno vprašanje njegove krivde in odgovornosti.

Ob vsem tem pa smo nenehno deležni posnetkov nasmejanih obtoženih, ki neprizadeto javnosti svojo krivdo bodisi (navkljub dokazom) vztrajno tajijo ali pa z besedami enega od najbolj znanih obtožencev razlagajo, da so delali tako, ker so tako delali vsi ostali.

Kje torej leži resnica?

Zakoni naj bi vzdrževali pravni red in preprečevali nastanek nezakonitih stanj. Če do njih pride, bi storilci morali biti sankcionirani.

Kaj pa v primeru, ko zakon ni povsem jasen? Je takrat res dovoljeno vse? Ali v tem primeru res drži stara »modrost«, da neskončnokrat izrečena laž postane resnica?

Ali pa je prav v teh primerih čas, ko se mora oglasiti človekova vest? Ko mora prisluhniti svoji morali?

Kaj sploh je morala in kaj je vest?

Zakaj ljudje ravnajo moralno in zakaj spoštujejo zakone?

Na koga se mora človek obrniti, ko mu zakon ne nudi jasnega odgovora ali še posebej, ko zakon nasprotuje njegovemu moralnemu prepričanju?

To je le droben delček vprašanj, ki so napolnila najine misli, ko nama je mentor zaupal temo letošnje raziskovalne naloge.

Seveda naju je takoj zanimalo tudi, kako o teh vprašanjih razmišljajo pripadniki najine generacije, ki se prvič srečuje z vprašanji izbire, vesti, morale in odločitve, in kako na te dileme gledajo tisti, ki nas vzgajajo, torej najini učitelji.

Zato sva si pri raziskovanju zastavila naslednje cilje:

- a) Definirati temeljne pojme kot so etika, morala, vest, zakon, ugovor vesti itd.
- b) Raziskati razmerje med vestjo in zakonom.
- c) Ugotoviti, kako si te pojme razlagajo najini sošolci in kako najini učitelji.
- d) Ugotoviti, kako bi v spornih situacijah odreagirali najini sošolci in kako najini učitelji.
- e) Ugotoviti, kako najini sošolci in učitelji zaznavajo in upoštevajo svojo moralnost/vest.

Na podlagi dosedanjega znanja, pretežno pridobljenega pri pouku Domovinske in državljanske vzgoje ter etike, pri verouku in v športnem klubu, ter vsakdanjih stikov s sošolci in učitelji, sva s pomočjo mentorja oblikovala naslednje hipoteze:

- I. Filozofska in pravna znanost jasno razlikujeta med zakonom in vestjo in dopuščata primere, ko se posameznikova vest lahko postavi nad zakon.
- II. Večina sošolcev in učiteljev svojo vest ceni zelo visoko in ji priznava avtoriteto, da v moralno spornih situacijah preglasi zakon.
- III. Večina sošolcev in učiteljev ima jasno izoblikovano hierarhično lestvico vrednot in deluje po načelu »manjšega zla«, če je to potrebno.
- IV. Večina sošolcev na prvo mesto postavlja lastno ugodje, medtem ko učiteljem več pomenijo vrednote, kot so življenje, svoboda in družina.
- V. Večina sošolcev in učiteljev se zaveda, da so za svoja dejanja odgovorni.
- VI. Večina sošolcev in učiteljev sebe dojema kot izjemno poštena in moralna bitja.

Že v začetku sva spoznala, da se najina raziskovalna naloga ne bo mogla v celoti držati predpisane sheme 1/3 teoretičnega in 2/3 raziskovalnega dela, saj je zaradi kompleksnosti raziskovalnega problema in ogromne količine literature, potrebna dobra teoretična osvetlitev vseh dilem in postavitev dobrih temeljev za raziskovalni del.

Empirični del je obsegal raziskavo med učenci 7., 8. in 9. razredov III. osnovne šole Celje ter med učitelji te iste šole. Raziskava je bil opravljena s pomočjo ankete. Končni vzorec obsega 102 učenca ter 20 učiteljev. Učencem in učiteljem je bila zaradi lažje primerjave razdeljena anketa z enakimi vprašanji.

Druga metodološka pristopa pri tej raziskovalni nalogi pa sta bila iskanje, prebiranje in vrednotenje obstoječe literature (priročnikov, učbenikov, znanstvenih in poljudno znanstvenih razprav ter strokovnih člankov) ter spremljanje pojavljanja raziskovane teme v medijih.

3 KRATEK PREGLED ETIČNE MISLI IN VLOGA PRAVA V DRUŽBI

Na začetku poglavja o pojmovanju in razvoju etične misli je potrebno opredeliti štiri ključne pojme; **etika**, **morala**, **vest** ter **pravo**. Pri tem bomo uporabili najbolj splošne definicije

Etika je

»filozofska disciplina ali panoga, ki se ukvarja s tematiko človeškega hotenja in ravnanja z vidika dobrega in zlega, moralnega in nemoralnega. Etika je teoretična filozofska refleksija o nrvnosti¹, o pojavih in procesih, ki so moralno relevantni.«²

Morala je

»skupek predpisov, norm, vrednot, idealov ipd., ki so sankcionirani s potrebno notranjo, subjektivno sankcijo, katero ... oseba, posameznik »uporablja« na samem sebi zaradi morebitnega kršenja omenjenih nrvstvenih predpostavk. Morala je toliko bolj učinkovita, kolikor bolj je ponotranjena, kolikor bolj jo oseba (p)osvoji. Takšna morala je predvsem avtonomna: *slaba vest* osebo dosti bolje nadzira in obvladuje kot kake sankcije vnanjih (pravnih, političnih) dejavnikov.«³

Vest

»Lahko ... pojmujeemo ... kot bolj ali manj integrirano⁴ funkcioniranje osebnega sistema nrvnih vrednot pri potrjevanju ali zavračanju lastnih dejanj ali pa predlaganih dejanj. Starejša filozofska in teološka izročila opredeljujejo vest kot vrojeno ali božansko (v človeka položeno) duhovno zmožnost, ki osebo usposablja, da pravilno presoja o različnih moralnih problemih in situacijah ... Tomaž Akvinski je razložil vest kot zmožnost moralne presoje ... moralni zakon; po tem pojmovanju nrvna načela človeku niso vrojena, pač pa mu je prirojen um, ki prepozna oziroma ločuje dobro in zlo... Tudi Immanuel Kant je poudaril brezpogojnost imperativa⁵ vesti.«⁶

Pravo je

»mnoštvo pravil, ki urejajo najpomembnejše odnose v določeni družbi. Pravila so dolžni spoštovati vsi, ki so na območju njihove veljave, tj. teritoriju države. Smatra se, da naslovljenci pravna pravila poznajo (nepoznavanje prava škodi), to pa se zagotavlja s predhodno objavo pravil v uradnem glasilu države, npr. v Uradnem listu.

¹ Nrvnost je enako moralnost

² SRUK V., *Leksikon morale in etike*, Maribor: Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta, 1999, 138.

³ SRUV, V., n.d., 305.

⁴ ponotranjeno

⁵ Kant je moralni imperativ v delu *Utemeljitev metafizike nravi* formuliral kot delovanje, ki mora biti takšno, da lahko postane vesoljno veljavni zakon brez priziva in ki drugega jemlje kot smoter in ne kot sredstvo. (prim. PALMER D., *Ali središče drži?*, Ljubljana: DZS, 1995, 507.

⁶ SRUK V., n.d., 521.

Učinkovitost pravil zagotavljata država in lokalna skupnost s svojimi institucijami: sodišči, policijo, tožilstvom, upravnimi organi, izvršilnimi organi. Tako država posameznikom prepove reševanje sporov z nasiljem (zakon močnejšega) in jo pridrži sebi (državna represija), v zameno pa posameznikom ponudi reševanje sporov v pravnem postopku.

Pravna pravila v demokratičnih družbah oblikuje ljudstvo, in sicer preko predstavniškega telesa (parlament). Temeljna pravila so osnovana v ustavi, splošna v zakonih⁷, podrobnosti pa v podzakonskih aktih. Posamezniku določajo, kaj je prepovedano, nadaljnja pravila pa v okviru tega oblikuje sam oz. v soglasju s sopogodbениki (civilno pravo). Država nasprotno sme početi le tisto, kar ji je izrecno zapovedano (javno pravo). V demokratičnosti je temeljni element prava - omejevanje samovoljne vladarjeve oblasti.

Pravna pravila so hierarhično organizirana: nižje pravilo mora biti vsebinsko in postopkovno usklajeno z višjim. Se pravi, zakon mora biti v skladu z ustavo, pogodba pa z Obligacijskim zakonikom. Skladnost zakonov in podzakonskih aktov z ustavnimi določbami presoja.«⁸

Hiter pregled na videz suhoparnih definicij povsem jasno oriše razmerja med obravnavanimi kategorijami.

Še vedno pa ostaja vprašanje, zakaj ljudje ravnamo prav in zakaj sploh potrebujemo zakone. Pri definiciji morale smo videli, da je učinkovita le do te mere, kolikor jo posameznik (p)osvoji. Definicija nakazuje, da vsi ljudje nimajo enako razvite moralne zavesti in da ob pomanjkanju notranjega imperativa potrebujejo zunanje norme, ki jim omogočajo sobivanje v relativnem miru z drugimi ljudmi in spoštovanje njihovih osnovnih pravic in svoboščin.

Družba, v kateri je vest posameznikov zadosten regulator odnosov je torej utopična. Zato so ljudje kmalu po tem, ko so začeli ustanavljati skupna naselja in potem države, ugotovili, da potrebujejo skupek predpisov, ki bodo določali minimalne pogoje za skupno življenje v miru. Tako so nastali prvi zakoniki (npr. Hamurabijev, Mojzesov), ki so predvidevali tudi (dokaj stroge) kazni za kršitelje zapisanih zakonov. Pravo je v tej svoji izvorni funkciji ostalo nespremenjeno do današnjih dni. Rimljani so mu samo dali obliko, ki je osnova tudi za današnje pravo.

Še vedno pa ostaja dejstvo, da je morala poleg običajev vir pravnih predpisov⁹ in da je pravo pravzaprav minimum moralnega ravnanja¹⁰.

Kaj je torej pravi vzgib za človekovo moralno ravnanje?

⁷ »**Zákon** je splošni pravni akt z drugo najvišjo veljavo, kar pomeni, da morajo biti vsi ostali pravni akti v skladu z zakonom.« (vir: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Zakon>, 3. 3. 2013)

⁸ <http://sl.wikipedia.org/wiki/Pravo>, 3. 3. 2013

⁹ PAVČNIK M., *Teorija prava*, 3. Razširjena, sprem. in dop. izdaja, Ljubljana: GV založba, 2007, 333 – 343.

¹⁰ SRUK V., n.d., 395.

Je to morda strah pred sankcijo in je v tem primeru naša morala nedorasla pravu? Je to ugodje, užitek? Ali pa je moralno ravnanje tako integralen del človekove osebnosti, da pravzaprav ne more ravnati drugače?

S temi vprašanji se je v zgodovini ukvarjalo ogromno mislecev. Mi bomo predstavili le tiste, ki so najbolj usodno zaznamovali človekov premislek o svojem ravnanju.

3.1 PLATON

Platon svoje najpomembnejše delo *Država* odpira z razpravo o pravičnosti (*dikaiosyne*). Pojem pravičnosti je imel v stari Grčiji precej širši pomen kot danes in je pomenil enako kot morala. Zato lahko rečemo, da se *Država* začne z razpravo o morali.

V uvodnem poglavju Sokrat v dialogu sofistom Trazimahom in učencem Glavkonom zavrne nekatere splošne predstave o pravičnosti. Najprej zavrne pojmovanje pravičnosti v povračilnem smislu (oko za oko, zob za zob), potem pojmovanje pravičnosti kot skrbi za dobro prijateljev in nazadnje še Trazimahovo pojmovanje pravičnosti kot tistega, kar koristi močnejšemu. Glavkon ga sooči s pripovedko o Gigesovem prstanu¹¹ in trditvijo, da so ljudje pravični zgolj zato, ker se bojijo posledic.

Platon zavrne tudi njegovo trditev in dokaže, da je resnično pravično življenje možno, ter pokaže, kakšno to življenje je in kake posledice prinaša.

V naslednjih knjigah *Države* definira svoj svet idej in v prisposodbi votline¹² pokaže, kako redki izbranci lahko uidejo ujetosti v svet senc in zmotnih predstav, uzrejo Idejo Dobrega in dosežejo pravičnost (moralnost). Platon trdi, da so samo takšni ljudje primerni, da vladajo drugim.

¹¹ Giges najde prstan, ki ga naredi nevidnega. Z močjo prstana se vtihotapi v palačo, zapelje kraljico, ubije kralja in zavladava kraljestvu. Glavkon trdi, da bi vsi ljudje ravnali enako, če ni imeli Gigesov prstana in jim ne bi bilo potrebno odgovarjati za dejanja.

¹² »Morda najslikovitejša, gotovo pa najbolj znana Platonova primera o votlini, čudovito prikaže napore in muke filozofa, ko se osvobaja navezanosti na čutne zaznave in spoznanje pogojeno s temi zaznavami. Ko gnan od iracionalne sile (Platon ji pravi *eros*), filozof naposled stre spine čutnosti in osvobojen teme votline uzre sonce, idejo Dobrega, bi se — osvobojen — lahko predal blaženi samo-pozabi in se prepustil večnemu zrenju ideje Dobrega, toda njegova odločitev preseneti. Zrenje ideje Dobrega kot izhodišča in temelja pravičnosti zbudi v filozofu gorečo željo, da bi tudi ostale ujetnike popeljal k spoznanju. Vrne se v votlino, da bi ljudi prebujal kot osvobojeni učitelj, prinašalec luči spoznanja in resnice. Zaslepljene brate naj bi popeljal iz teme nevednosti, tudi za ceno trpljenja in celo smrti.« (KOŽELJ, K., »Platonova definicija pravičnosti s kritiko Rawlsove pogodbene teorije«, v: *Tretji dan* (Ljubljana: Društvo SKAM, 2004), 33.)

Slika 1: Platon

3.2 HEDONIZEM

Hedonizem, za katerega začetnika štejemo grškega filozofa Epikurja, je nauk, ki za najvišjo življenjsko vrednoto postavlja trenutni ali trajni telesni užitek, uživanje in naslado za najvišjo vrednoto¹³. Čutni užitek je motiv, merilo in namen moralnega ravnanja. Človek je moralen, ko uživa, doživlja srečo, ki izhaja iz telesnih ali duševnih ugodij.

Moralen je torej tisti človek, ki ravna tako, da mu njegovo ravnanje prinaša telesno ugodje in odsotnost bolečine.

Slika 2: Epikur

¹³ *Hedoné* je grški izraz za telesni užitek.

3.3 EVDAJMONIZEM

Je etično pojmovanje, ki poudarja pomen sreče, blaženosti¹⁴. Oseba srečo doseže tako, da si prizadeva za doseg »najvišjega dobrega« - kakorkoli ta pojem razume določen etični sistem, ki mu oseba pripada.

3.4 UTILITARIZEM

Utilitarizem pojmuje kot moralno dobro to, kar prinaša koristi¹⁵. Utilitarizem je lahko individualistični¹⁶ ali socialni¹⁷.

3.5 EGOIZEM

Egoizem je filozofsko prepričanje, da je glavna motivacija za posameznikovo moralno ravnanje uresničevanje njegovih individualnih interesov. »Jaz« je poglavitno načelo, merilo in življenjsko vodilo.

Tudi, če posameznik dela dobro drugim ljudem, je to zato, ker ve, da bo na ta način pridobil dodatne ugodnosti zase.

3.6 KANT

Nemški filozof Immanuel Kant trdi, da resnično moralnih dejanj ne sme motivirati nobeno individualno hotenje niti se ga ne sme presojati z vidika njegovih posledic. Moralna dejanja morajo biti absolutna, večno veljavna (kategorična).

Absolutnost moralnih dejanj je ukoreninjena v dejstvu, da je človek razumno bitje. Tako kot Platon tudi Kant trdi, da mora človeški razum premagati željo.

Moralno delovanje je torej neločljivi del človekovega razuma. Ravnati nemoralno pomeni torej istočasno ravnati nerazumno.

Kant je v svojem delu *Utemeljitev metafizike nravi*, formuliral tako imenovani kategorični imeprativ¹⁸, in sicer v dveh oblikah.

Prva oblika se glasi:

»Deluj tako, da lahko velja maksima tvoje volje vselej hkrati kot načelo obče zakonodaje.«

To pomeni, da moramo vsako svoje moralno načelo (maksimo) oblikovati tako, da ne zadovoljuje le naših potreb ampak ima tolikšno vrednost, da lahko postane splošno veljaven zakon.

¹⁴ *Eudaimonia* je grški izraz za srečo.

¹⁵ *Utilitas* je latinski izraz za dobro.

¹⁶ Definira dobro kot nekaj, kar prinaša korist, srečo, ugodje POSAMEZNIKU.

¹⁷ Poudarja DRUŽBENE koristi, širše interese, blaginjo čim več pripadnikov družbe

¹⁸ Lahko bi rekli »absolutno notranjo zapoved«.

Druga oblika kategoričnega imperativa pa pravi:

»Deluj tako, da človečnost v tvoji osebi in tudi v osebi vsakega drugega človeka jemlješ hkrati za smoter, nikdar samo za sredstvo.«

Ta formulacija ponovno nalaga vsakemu posamezniku, da pri svojem ravnanju soljudi ne obravnava kot sredstva za doseg lastnega ugodja, sreče ali koristi, temveč da upošteva njihovo svobodo in njihovo pravico do ugodja, sreče ali koristi.

Slika 3: Immanuel Kant

Kratek pregled glavnih etičnih smeri nam pokaže, da človek lahko svojo svobodo (ki je seveda temeljna predpostavka moralnega delovanja) uporabi za iskanje lastnih, egoističnih ugodij in za potešitev lastnih ambicij, lahko pa jo usmeri v ravnanje, ki išče srečo onkraj gole potešitve čutnih potreb in ga privede do spoznanja da je so-odgovoren za ljudi, s katerimi živi.

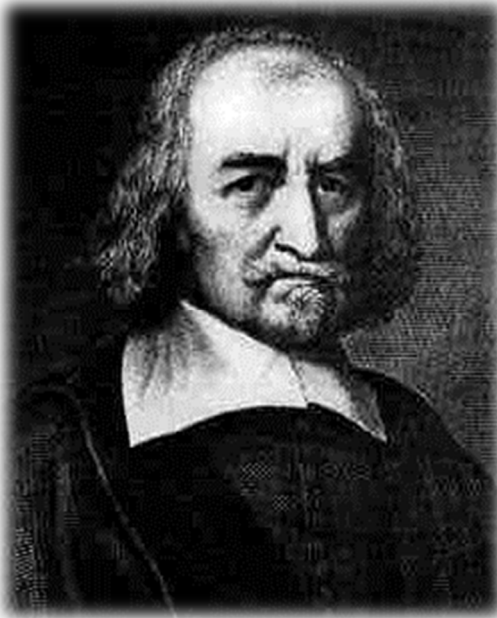
Že Platon je ugotovil, da so ti, ki delujejo odgovorno in v zavedanju omejitev lastne svobode, vedno bili v manjšini. Človek je vedno strmel najprej k zadovoljitvi lastnih potreb. Pri tem je nemalokrat prišel v stanje, ki ga Thomas Hobbes v svojem delu Leviatan poimenuje »naravno stanje«, ko divja »vojna vseh proti vsem«¹⁹. V stanje, kjer je človek človeku volk in kjer je v iskanju čim večje zadovoljitve egoističnih teženj posameznikovo življenje ogroženo.

Ker je hotel človek zaščititi vsaj svoje golo preživetje in osnovno premoženje, se je bil na koncu kljub vsemu prisiljen odpovedati delu svoje svobode in ta del prenesti na vladarja (oblast), ki z zakoni ščiti njegovo osnovno dostojanstvo. Tako je človek iznašel pravo.

¹⁹ Bellum omnia contra omnes

Kljub vsemu pa zakoni niso popolni in ne upoštevajo posameznikov. Tako se lahko zgodi, da zakon, ki ščiti osnovne pravice večine, potepta pravico in moralno držo posameznika.

V naslednje poglavju bomo pogledali primere, ko se to zgodi, in tudi videli, s kakšnimi sredstvi posameznik, ki se znajde v takšnem konfliktu, lahko uveljavi ugovor svoje vest.

Slika 4: Thomas Hobbes

Slika 5: Umetniška upodobitev Hobbesovega "naravnega stanja", kjer divja #vojna vseh proti vsem" in kjer je "človek človeku volk".

4 ODNOS MED VESTJO IN ZAKONI

Bistvena razlika med moralo in pravom je opazna že skozi tehnično razsežnost, saj so v zakonih pravice in dolžnosti državljanov v naprej določene. Morala pa si dovoljuje elastičnost. Tako je nastajanje moralnih norm vedno vpeto v trenutno družbeno dogajanje, ki pa ima, za razliko od prava, strikten posluš za nianse. Pravo si tovrstnih posegov ne more dovoliti. »Ta razlika pa postane še jasnejša, če upoštevamo, da je pravo racionalna tvorba, medtem ko je morala tudi iracionalna in emocionalna. Morale potemtakem ne dojemamo le z razumom, ampak jo sprejemamo s celotnim človekovim bistvom.«²⁰ Da pa bi lahko ves spekter človekovih ravnanj in vedenj zaobjeli v sintezo pravnih norm, se morajo vzpostaviti mehanizmi, ki določajo enotnost, in ki jo realizirajo preko zakonsko pristojnih organov. Moralne sodbe teh mehanizmov ne vzpostavljajo, zato obstaja možnost vsakega posameznika, da si dovoli sam ovrednotiti vsako moralno ravnanje in vedenje. Glede na to dejstvo pa se posledice moralne sodbe in vrednotenja moralnega ravnanja in vedenja za vršilce dejanja odsevajo na dveh nivojih: »...na osebni (notranji ravni) ga označuje peklenje vesti kot najbolj tipična moralna sankcija, na družbeni pa odvzem tistih dobrin, ki so relevantne za moralo.«²¹ Slednje je moč doseči s strani družbe preko prezira, kritike, bojkota itd. Po vseh naštetih razlikah lahko povzamemo moralo in pravo kot dva zelo različna normativna sistema. Tako je à priori funkcija slednjega vnos reda v družbene odnose in strukture, kar je moč doseči le in zgolj skozi vzpostavitev in sintezo tistih oblik ravnanja pravnih subjektov, ki se kaže navzven. Usklajenosti ravnanja pa je nujno potrebno oblikovati tedaj, »... ko zaradi psihofizičnih in drugih razlik med ljudmi ni mogoče, da bi ti delovali usklajeno, ne da bi bili ti podrejeni enakim in v končni posledici prisilnim (pravnim) pravilom...«²² Funkcijska vrednost morale pa se nam izkristalizira skozi kriterij zagotavljanja človečnosti, katere pogoj je nenehno uresničevanje moralnih vrednot. Manjkanje le teh pa vodi do posameznikovega in posredno tudi do družbenega razkroja. Seveda pa je ob tem potrebno poudariti dejstvo, da ima lahko moralno dejanje posameznika tolikšno prodornost, da »...niti najmočnejši državnopravni akt ne more izničiti posameznikove in družbene morale.«²³

Kljub prej navedenim razlikam med pravom in moralo pa obstaja v določenem smislu med njima tesna povezava, ki pravzaprav omogoča prej omenjeno korelacijo. Pravna norma, ki nima v zadovoljivem obsegu opore v moralno pozitivnem vrednotenju, postaja prisilna in nasilna. Iz tega izhaja teza, da je mogoče pravo opredeliti kot »minimum morale«.

Oznako v pravu kot minimum morale je mogoče razumeti tako, da mora vladajoča in splošno sprejeta morala vsaj v določenem obsegu pozitivno vrednotiti pravo, če naj bo to družbeno učinkovito. Ob tem pa se pojavlja vprašanje, kaj konkretnije vzpostavlja temelje, ki omogočajo oblikovanje prava kot »minimuma morale«. Temeljna pozicija

²⁰ PAVČNIK M, *Argumentacija v pravu*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998, 192.

²¹ PAVČNIK, M., n.d., 193

²² PAVČNIK M., n.d., 193.

²³ PAVČNIK M, n.d., 194

prava je naslanjanje na tiste vrednote, ki imajo generalni družbeni konsenz. Te se danes vzpostavljajo tako preko vrednot demokratičnih družb kot tudi znotraj t.i. poprečne morale. Morala se v tem primeru vzpostavi kot formalni vir prava. Ker gre med pravom in moralo tudi za nasprotje na ravni različnih pravic, je edina možna rešitev vzpostavitev dodatnih normativnih meril, ki na abstraktno regulativni ravni v odvisnosti od konkretnega razmerja določajo upravičenost nekega ravnanja. Kot ključno normativno merilo se pogosto pojavlja ravno morala, ki je vpeta v družbeno prakso.

Naj na koncu tega dela opozoriva še na to, kar se nama zdi bistveno za nadaljnjo razpravo o pravici do ugovora vesti. Gre za vprašanje, ali lahko morala (izjemoma) prebije okvir, ki ga vzpostavlja pravo. Če morali takšno moč priznamo, je dopuščeno, da se uveljavlja na način, ki ga pravno urejanje družbenih razmerij ne prenese.

Kot osnovno izhodišče razkritja te diametralnosti je v prvi vrsti potrebno opredeliti sam pojem morale. Po Pavičeviću moralo sestavljata objektivna in subjektivna komponenta. »Objektivno plat tvorijo moralne norme, prilastka dobro in zlo ter kategoriji pravilno in nepravilno.«²⁴ Subjektivno plat pa lahko zaznamo preko občutka obveznosti in dolžnosti. Na podlagi obojega opredeljuje Pavičević moralo kot »...obliko človekove prakse, obliko dejavnega, praktičnega odnosa človeka do sveta, do drugih ljudi in do samega sebe. Izraža se v vrednostnem ocenjevanju človekovih ravnanj in hotenj kot pozitivnih ali negativnih ... pri čemer prvo odobravamo, želimo, priporočamo, ukazujemo, drugo pa ne odobravamo, jo grajamo, obsojamo, prepovedujemo.«²⁵ Iz tega je moč izluščiti opredelitev morale kot tiste oblike in sredstva, ki nam omogoča evaluacijo odnosov in vedenja. Ob tem pa vključi kot osrednje jedro morale pojem norme kot »...pravilo, ki se oblikuje ali izraža določen način ravnanja v določeni situaciji.«²⁶

Temeljna karakteristika ugovora vesti je zagotovo neposlušnost. Neposlušnost je v tem primeru razumljena kot oblika nestrinjanja z določenimi ustavnimi ali zakonskimi akti. Napačno pa bi jo bilo opredeliti kot neko splošno obliko nasprotovanja pravnemu sistemu. Da bi se temu izognili jo je potrebno prvenstveno postaviti v korelacijo z ostalimi manifestacijami moralno in politično motiviranih oblik neposlušnosti.

»Če si pogledamo tradicionalno klasifikacijo moralno in politično motiviranih oblik neposlušnosti, vidimo, da je le-te mogoče na splošno razvrstiti v tri kategorije:

1. **Revolucionarna neposlušnost** je politično zasnovana kršitev prava, ki je posredno ali neposredno namenjena spremembi oblasti oziroma ustavne ureditve;
2. **Civilna (državljanska) neposlušnost** (»civil disobedience«) je politično motivirana kršitev prava, ki je namenjena ali neposredno spremembi prava ali politike oblasti ali pa se kaže v javnem protestu in nestrinjanju s pravom oziroma z državno politiko;
3. **Ugovor vesti** je kršitev prava s strani osebe, ki meni, da ji je ravnanje v skladu z določeno pravno normo moralno prepovedano ali zaradi splošne narave te norme (npr. posameznik nastopa kot absolutni pacifist oziroma nasprotnik vojaške obveznosti) ali

²⁴ PERENIČ A. idr., *Uvod v pravo*, Ljubljana: DZS, 2002, 206.

²⁵ PERENIČ, A. idr, n.d., 206.

²⁶ PERENIČ, A. idr., n.d., 206.

pa zato, ker se norma razteza na določene primere, na katere se po mnenju posameznika ne bi smela (evtanazija, relativni pacifizem itd.).«²⁷

Tovrstna razvrstitev prikazuje globalno delitev neposlušnosti. Kot merilo se prikazuje stopnja intenzivnosti neposlušnosti in na podlagi tega lahko opredelimo ugovor vesti kot najmanj grobo kršitev pravnih normativov. V tem primeru se posamezniku ne zdi ustrezna izključno posamezna pravna norma. Nestrinjanje pa ga privede do tega, da se ji zoperstavi. To pomeni, da bo svoje dejanje izrazil na način, ki je izven dopustnih pravnih okvirjev.

Ob taki opredelitvi pa trčimo na drugačno vrsto kategorizacije oblik neposlušnosti. Kljub temu, da se poslužuje istega merila kot prej omenjena, pa jo opredeljuje bistveno večja natančnost. Tako so oblike neposlušnosti po tej klasifikaciji naslednje:

»1. na najožji ravni lahko govorimo o pravnih oblikah nestrinjanja. V tem primeru pravni subjekt sicer nasprotuje pravni normi, vendar izrazi svoje nestrinjanje v dopustnih pravnih okvirih;

2. na drugi ravni je mogoče identificirati neposlušnost, ki je povsem očitno (namerno) nelegalna, vendar pa oseba, ki izraža nestrinjanje, ne pristaja na pravno kazen za svoje ravnanje. V takšnih primerih je posameznik prepričan, da je pravo, politika ali kakšna oblastna institucija nelegitimna, nepravična ipd.;

3. na tretje mesto sodijo oblike nestrinjanja, ki niso usmerjene v specifično področje, temveč težijo k splošni reformi družbenih institucij. V teh primerih je v skladu s kompleksnostjo (namen) reforme tudi bistveno težje utemeljiti upravičenost razlogov za zatekanje k takšni obliki neposlušnosti;

4. na zadnjo stopnjo gre uvrstiti revolucionarno neposlušnost. Tu več ne gre le za težnjo po reformi, temveč za željo po reorganizaciji družbe na alternativnih načelih in vrednotah.«²⁸

Civilna neposlušnost se namreč pogosto uporabi šele tedaj, ko so predhodno izčrpana vsa pravno legalna sredstva.

Posameznikov ugovor vesti mora temeljiti na njegovem prepričanju, da s tem varuje najvišje obstoječe vrednote. Le te so po navadi opredeljene kot npr. življenje, zdravje, svoboda posameznika ali družbene skupnosti itd. Glede na izpostavljeno tezo, se je potrebno na ravni opredeljevanja vrednot nasloniti izključno na subjektivno merilo, kot tisti vir, ki naj bi bil primaren. Preko vsega tega navedenega lahko zaključimo s tezo, da tvori sam ugovor vesti relativno specifično pojavnost. Glede na to bi bilo njegovo zamenjevanje s pojmom civilne oziroma državljanske neposlušnosti več kot neprimerno.

Nekoliko drugačno definicijo ugovora vesti pa lahko zasledimo v Leksikonu Cankarjeve založbe.

»Ugovor vesti je posebna oblika svobodne opredelitve dopustna v primerih, ki jih določa zakon; zlasti pravica državljana, da zaradi svojih verskih, filozofskih ali humanitarnih nazorov odkloni sodelovanje pri opravljanju vojaške službe.«²⁹

²⁷ CERAR, M. ml, *večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1993, 31 – 32.

²⁸ CERAR, M. ml, n.d., 32

»Ugovor vesti v svoji končni konsekvenci privede do oporečništva. Oporečnik je tisti, ki oporeka, ugovarja, zlasti razmeram, normam v neki skupnosti.«³⁰ To pomeni, da je lahko namen »oporečnika« odklanjanje vsega, kar je v kakršnikoli zvezi s povzročanjem nasilja sočloveku ali odklanjanje samo nekaterih oblik nasilja. Pojma ugovora vesti in oporečništvo sta tesno povezana, nista in ne moreta pa si biti enakovredna.

Razlog za to, da je pravica do ugovora vesti primarno moralna pravica izhaja iz dejstva, da je vest kot takšna moralna pojavnost. Glede na to je mogoče pravico do ugovora vesti »avtentično« opredeliti zgolj v navezavi na moralo. »Morala poudarja človeka kot posameznika, saj postavlja za vodilo njegovega delovanja njegovo vest, vest pa je tista plat človekove osebnosti, ki šele omogoča odgovorno in moralno pozitivno vrednoteno obnašanje oziroma je vest predvsem človekova zmožnost in težnja (moralno) presojeti, kaj je dobro in kaj zlo.«³¹

Če smo se do sedaj naslanjali le na ponazoritev prehoda s pomočjo vesti od morale k za-vesti, pa smo priče tudi diametralnemu intervalu, ki se pojavlja med moralo in pravom. Prehajanje iz sfere morale, v tem smislu, vodi vedno bližje v svet prava. S tem pa se zapušča izvorna razsežnost bivanja vesti. Vendar kljub temu dobi vest, kot abstraktna psihološka kategorija, svoj pomen in smisel šele tedaj, ko jo osvetlimo v navezavi na konkretne družbene norme.

Le te predstavljajo pravni izraz sistema vrednot, ki pa lahko imajo obliko moralnih, etičnih, religioznih in ideoloških obrazcev ter na ta način predstavljajo etično-moralni kodeks družbene skupnosti, ki se v največji meri ohranja in prenaša s tradicijo. V vsaki družbi namreč obstajajo institucije, ki ohranjajo in prenašajo obstoječe sisteme vrednot in norm na posameznika (družina, vzgojno-izobraževalne ustanove, cerkev...). Vendar vsak posameznik v skladu s svojo osebnostno strukturo objektivno dane norme predela in oblikuje sebi lasten način doživljanja in vrednotenja samega sebe in sveta. Ravno preko subjektivnega, v veliki meri čustveno obarvanega odnosa do zunanje realnosti, lahko človek oblikuje svojo vest. Ker je vest rezultat notranje predelave, lahko pride v nasprotje z etično pravnim kodeksom družbe. Predvsem s tistimi elementi, ki so tesno navezani na njeno ideologijo, mitologijo in religijo.

S tem pa se nam ob prej omenjeni moralni pravici in dolžnosti pa odpreta nova dva pojma, pravna pravica in dolžnost. V osnovi je ugovor vesti opredeljen kot moralna pravica, ki se kaže skozi racionalizirano moralo, hkrati in predvsem pa je to posameznikova moralna dolžnost. Razlika med konkretno pravno pravico in konkretno dolžnostjo pa je ta, da v svoji voljni izbiri med aktivnim in pasivnim odnosom do pravice njen nosilec v pravnem pogledu povsem svoboden, medtem ko nosilec dolžnosti ni, saj mu, če svoje dolžnosti ne izpolni, grozi pravna sankcija. Pravna dolžnost je nasprotna odslikava pravice in je sestavljena iz dveh temeljnih prvih.

Le ti pa sta:

- a) obveznost (dolžnost), da njen nosilec na določen način deluje in

²⁹ DOLINAR, K. in KNOP, S. ur, *Leksikon Cankarjeve založbe*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984, 1111.

³⁰ BAJEC, T. A., *Zdravilo za državo*, (Novo mesto: samozaložba, 1998), 779.

³¹ CERAR, M. ml, n.d., 218.

- b) sankcija, ki jo lahko v primeru, da obveznost ni bila izpolnjena, kot pravno posledico aktivira druga stran pravnega razmerja, to pa je lahko nosilec pravice ali pa, v njegovem ter včasih tudi v širšem interesu, drug pooblaščen subjekt.³²

Pravo predvsem vrednoti in sankcionira zunanje vodenje, medtem ko se obrača morala v notranjost posameznika. Pravna in moralna sankcija se med seboj razlikujeta po tem, da je pravna sankcija osebi naložena lahko le »od zunaj« - heteronomna narava pravne sankcije, moralna sankcija pa lahko deluje le »od znotraj« - avtonomna narava moralne sankcije, t.i. avtosankcija oziroma občutek slabe vesti. Ta občutek slabe vesti je posledica delovanja ponotranjenega simbolnega Zakona. Sankcija, ki si jo naloži človek sam, je tako le edina avtentična pravica. Pravna sankcija, ki doleti posameznika s strani države, zanj dejansko ni kazen v pravnem pomenu besede, pač pa pričakovana zunanja reakcija pravnega sistema na njegovo mišljenje ali ravnanje.³³

Ugovor vesti, ki nasprotuje pravnim normam, je pravno sankcioniran in se ga zato mnogi pravni sistemi močno izogibajo.

Pri odgovarjanju na tovrstno vprašanje posledic posameznikovega ravnanja v skladu z njegovo vestjo, se je potrebno a priori vprašati o načinu ocenjevanja vesti. Ali moramo vest ocenjevati s subjektivnega ali objektivnega gledišča? Individualna vest je neomejena v tem, da posamezniku, ki sledi svoji (subjektivni) moralni dolžnosti, ni potrebno pristajati na omejitve, ki so mu postavljene od zunaj. Neomejenost je subjektivna kategorija, kajti človekove vesti ljudje ne moremo in niti ne znamo pravilno presojati z moralno objektivnega vidika. Vendar pa je v družbi potrebno pravo, ki postavlja dogovorno objektivizirana merila, v skladu s katerimi je mogoče posameznikovo vest tudi omejiti z namenom ustreznega funkcioniranja družbe. Vstop v sfero pravnega pomeni, da se posameznik podredi dogovornim objektiviziranim merilom ravnanja. V pravu velja antiteza trditve, da je posameznik, kadar izpolnjuje svojo moralno dolžnost, vedno subjektivno neodgovoren. Tu namreč velja, da je znotraj pravnega sistema posameznik vedno tudi subjektivno odgovoren.

Pogled na ugovor vesti kot izključno moralno pravico ni popoln. Potrebno se je namreč zavedati dejstva, da se vrednote posameznika, ki uveljavlja pravico do ugovora vesti po navadi ne »pokrivajo« s pravnimi vrednotami. Pri presojanju utemeljenosti ugovora vesti v pravu ima sicer prednost subjektivno stališče posameznika, vendar pa je to subjektivno stališče v okviru prava že apriorno umeščeno v objektivizirani (pravni) kontekst in bi ga bilo, po mnenju nasprotnikov ugovora vesti, nepotrebno še enkrat vključiti v pravne okvirje. Glede na to, da se vsako dejanje, ki ga pogojuje ugovor vesti, odseva nasprotovanje pravnemu sistemu.

Ob analizi ustave Republike Slovenije in njenega 46. člena, ki natančneje opredeljuje pravico do ugovora vesti, pa ne morem mimo pojma svoboda vesti. Na ta način se namreč natančneje izkristalizira fenomen vesti, ki je pravno težko opredeljiva forma.

Pojem svobode vesti je v ustavi opredeljen v 41. členu, kjer je določeno:

³² Prim.: CERAR, M. ml, n.d., 38.

³³ Prim.: CERAR, M. ml, n.d., 226.

1. da je izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju svobodno,
2. da se nihče ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja in
3. da imajo starši pravico do moralne in verske vzgoje otrok v skladu s svojim prepričanjem, kar pa mora biti pogojeno s starostjo in zrelostjo otrok.³⁴

Podobno tendenco zasledimo tudi v Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Njen 9. člen izpostavlja: »Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Ta pravica vključuje svobodo vere ali prepričanja ter svobodo, da človek sam ali skupaj z drugimi ter zasebno ali javno izraža svojo vero ali prepričanje v bogoslužju, pouku, praksi in verskih obredih.« Hkrati pa drugi odstavek istega člena podaja omejitve svobode vesti: »Svoboda izpovedovanja vere ali prepričanja se sme omejiti samo v primerih, ki jih določa zakon, in če je nujno v demokratični družbi zaradi javne varnosti, za zaščito javnega reda, zdravja ali morale ali zaradi verskih pravic in svoboščin drugih.« V teh dveh primerih je zagotovljena varnost mišljenja in zunanjih manifestacij, ki odsevajo v govoru in izražanju.

V tem primeru lahko govorimo o pravici, ki je izključna individualna pravica vsakogar. »Človekove avtonomije ni mogoče obravnavati mimo njegove pravice, da se opredeljuje do verskih in drugih etičnih vprašanj, vendar tega ni dolžan, zato govorimo o pozitivni in negativni pravici, ki se praviloma manifestira v razmerju do okolja (izražanje, združevanje ipd.): obsega svobodo ravnanja, ki je lahko omejena le z ustavno utemeljenimi določbami zakonov.«³⁵

Slika 6: Detajl podobe Iustitie - rimske boginje pravice

³⁴ Prim.: *Ustava Republike Slovenije*, 41. člen, <http://www.us-rs.si/media/ustava.republike.slovenije.pdf>, 3. 3. 2013

³⁵ ŠINKOVEC, J., *Pravna, demokratična in socialna država*, Ljubljana: Enotnost, 1996, 4.

5 RAZISKAVA NA III. OSNOVNI ŠOLI CELJE

5.1 PREDSTAVITEV RAZISKAVE

Zavedava se, da je za presojanje posameznikove moralne drže kratka anketa premalo. Za to so potrebni testi, ki presegajo nivo osnovnošolske raziskovalne naloge, predvsem pa večletno opazovanje posameznika v vsakdanjem odnosu s sabo, predvsem pa v interakcijah z drugimi.

Anketa, ki sva jo izvedla, je zato imela zgolj namen ilustrirati, da je že v zelo majhni skupini mogoče najti posameznike z diametralno nasprotnimi predstavami o dobrem, o pravičnosti in o moralnosti.

Zaradi možnosti primerjave, sva se odločila vključiti v anketo:

- a) **UČENCE** zadnje triade (7., 8. in 9. razredov). Gre za populacijo mlajših najstnikov, ki svet različnih vrednot in osebne odgovornosti šele odkrivajo, hkrati pa bodo v prihodnosti prav oni tisti, ki bodo s svojimi moralnimi odločitvami vplivali na svojo okolico in nekateri morda tudi na širši družbeni prostor. Zanimalo naju je, kako jasno so njihove vrednote že izoblikovane, ali se zavedajo razlike med vestjo in zakon in seveda kolikšno avtoriteto priznavajo svoji vesti.
- b) **UČITELJE** naše šole. Po definiciji učitelji opravljajo vzgojno in izobraževalno delo, ki obsega tudi (pri)vzgojanje moralnega čuta v mladih, ki so jim zaupani. Zanimalo naju je, kako je čut za moralo razvit med njimi, saj sva prepričana, da le nekdo z jasno izoblikovano vestjo lahko moralna načela prenaša na mlajše.

Anketo sva izvedla februarja 2013.

Anketa je bila anonimna.

Razrednikom sva razdelila 124 izvodov ankete za učence. Ker je bilo v tem obdobju kar nekaj bolnih, sva nazaj prejela 102 izpolnjeni anketi, kar je bil tudi izhodiščni vzorec.

Razdelila sva tudi 37 anket za učitelje. Tudi med njimi je bilo kar nekaj bolnih, nekaj izmed njih pa si iz takšnih in drugačnih razlogov ni utegnilo vzeti časa za odgovarjanje. Do določenega roka sva dobila 20 izpolnjenih anket, kar je bil izhodiščni vzorec za učitelje.

Anketo je sestavljalo 11 vprašanj. Prvi dve sta bili splošne narave, zato bomo rezultate predstavili opisno na tem mestu, med ostalimi osmimi pa so bila štiri izbirnega tipa, štiri pa so bila zastavljena odprto.

Anketo je reševalo 51 učenk, 51 učencev, 11 učiteljic in 9 učiteljev.

Med učenci je anketo reševalo 36 sedmošolcev, 32 osmošolcev in 34 devetošolcev.

Med učitelji so anketo reševali 3 mlajši od 30 let, 5 jih je bilo starih med 30 in 40 let, 7 jih je bilo starih med 40 in 50 let, 5 pa jih je bilo starejših od 50 let.

5.2 PREDSTAVITEV REZULTATOV RAZISKAVE

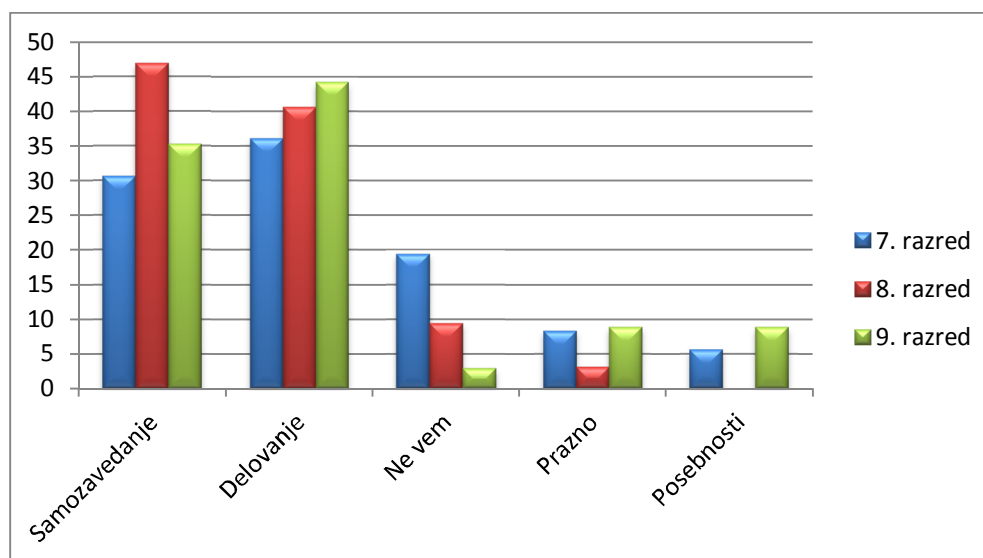
5.2.1 KAJ SI PREDSTAVLJAŠ/-TE POD BESEDO »VEST« IN KAJ POD BESEDO »ZAKON«?

Vprašanim sva dala možnost odprtega odgovarjanja na vprašanje, kar je obogatilo možnost odgovarjanja, hkrati pa je metodološko dodatno otežilo najino delo, saj je bilo potrebno tvoriti naknadno razvrščanje in ustvarjanje kategorij, prav tako pa so bili odgovori velikokrat izjemno abstraktni.

5.2.1.1 RAZUMEVANJE POJMA »VEST«

Človekova vest je:	7. razred		8. razred		9. razred		SKUPAJ	
	f	f%	F	f%	f	f%	F	f%
Mišljenje, prepričanje, samozavedanje, duševnost	11	30,6	15	46,9	12	35,3	38	37,3
Delovanje s presojo, kaj je prav in kaj ne	13	36,1	13	40,6	15	44,2	41	40,2
Ne vem	7	19,4	3	9,4	1	2,9	11	10,8
Prazno	3	8,3	1	3,1	3	8,8	7	6,8
Posebnosti	2	5,6	0	0,0	3	8,8	5	4,9
SKUPAJ	36	100,0	32	100,0	34	100,0	102	100,0

Tabela 1: Kaj si predstavljaš pod pojmom "vest"?

Graf 1: Kaj si predstavljaš pod pojmom "vest"?

Iz tabele lahko razberemo, da imajo starejši učenci bolj izdelane predstave o tem, kaj vest je, saj je bil v 8. in 9. razredu manj odgovorov ne vem ali prazno praznih polj, kot v 7. razredu. Tisti, ki so svoje stališče o tem, kaj vest je, opisali, so večinoma mnenja, da vest obsega posameznikovo delovanje s presojo o tem, kaj je prav in kaj ne oziroma, da obsega človekovo primarno samozavedanje, ki človekovo duševnost ločuje od živalske in je zasnova njegove morale, in da temelji na njegovi duševnosti, prepričanjih, mišljenju in čustvovanju. Vest so povezovali tudi s svojimi konkretnimi dejanji, npr.: »Vem, da bi moral narediti domače branje samostojno, a sem ga prepisal z interneta. Mogoče bi me zato morala peči vest, a me ne, tudi da sem s tem kršil zakone, ne mislim«.

Nekateri so se pri odgovarjanju tudi šalili ali navajali druge posebnosti. Dala sva jih v enotno kategorijo, na tem mestu pa jih tudi navajava:

- vest je nadgrajena pamet;
- vest je po moji želji;
- osebni kodeks je dan od Boga;
- vest je TV nadaljevanka;
- piratke so kul.

Kljub temu, da razlik med spoloma v opredeljevanju človekove vesti nisva sistematično ugotavljala, sva opazila, da so dekleta izpostavljala človekovo vest predvsem kot **način samozavedanja in duševno kategorijo** npr. sočustvovanje, razmišljanje, presojanje,... fantje pa so povezovali vest predvsem z **ravnanjem in delovanjem v skladu s presojo, kaj je prav in kaj ne.**

Ko sva analizirala odgovore **učiteljev** pri tem vprašanju, sva ugotovila, da se vsi zavedajo, da je vest človekov **NOTRANJI** glas, moralno vodilo, ki izvira iz človeka samega.

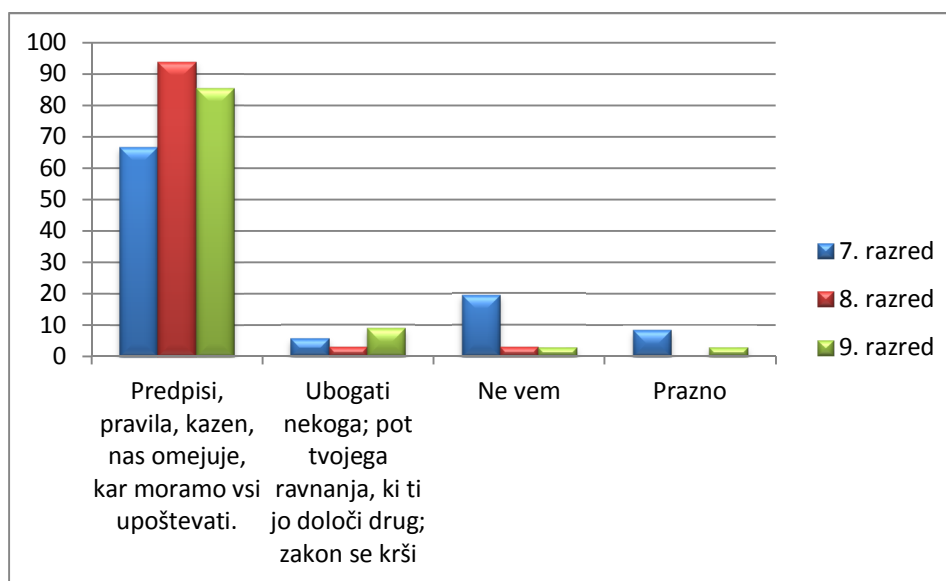
Navajava nekaj izbranih definicij:

- a) »Občutek, zavest o moralni vrednosti lastnega ravnanja, mišljenja, ki vzbuja občutek moralne odgovornosti« (iz SSKJ)
- b) »Občutek, da je dejanje, ki si ga storil, bodisi pravilno ali napačno. Vest je zrcalo naše moralne podstati«
- c) Občutenje, doživljanje, čustveno stanje kot posledica nekega človekovega ravnanja, odločitve, dejanja.«
- d) »Notranji čut za prav in za narobe, mi ga oseba v času razvoja izoblikuje ali ne.«
- e) »Pravilno ravnanje v skladu z varovanjem pravic, osebne integritete, premoženja, čustev ... tako mojih kot drugih.«

5.2.1.2 RAZUMEVANJE POJMA »ZAKON«

Zakon je:	7. razred		8. razred		9. razred		SKUPAJ	
	F	f%	F	f%	f	f%	f	f%
Predpisi, pravice, pravila, nekaj kar moramo vsi obvezno upoštevati; nas omejuje; kazen	24	66,7	30	93,8	29	85,3	83	81,4
Ubogati nekoga; pot tvojega ravnanja, ki ti jo določi drug; zakon se krši	2	5,6	1	3,1	3	8,9	6	5,9
Ne vem	7	19,4	1	3,1	1	2,9	9	8,8
Prazno	3	8,3	-	-	1	2,9	4	3,9
SKUPAJ	36	100,0	32	100,0	34	100,0	102	100,0

Tabela 2: Kaj si predstavljaš pod pojmom "zakon"?

Graf 2: Kaj si predstavljaš pod pojmom "zakon"?

Večina vprašanih je menila, da so to pravila ali predpisi, ki določajo naše pravice in dolžnosti, s katerimi se strinjamo ali ne, sprejeta pa so bile brez našega vpliva. Nekateri so menili, da nas zakoni tudi omejujejo, nas silijo k podrejanju in so predvsem namenjeni kaznovanju ljudi. Seveda je bilo kar nekaj takih, ki so namignili, da so zakoni namenjeni temu, da jih kršimo, kar pa glede na starostno skupino ni posebej presenetljivo.

Opredelevanje zakona je bilo za učence lažje kot opredeljevanje vesti. Odgovori so bolj enoznačni, manjše pa je bilo tudi število tistih, ki so označevali odgovore z ne vem ali puščali prazno vrstico za odgovor.

Zanimiv je bil odgovor deklet iz 8. razreda, ki so enoznačno vsa odgovorila, da je zakon pravilo oziroma predpis, ki ga je potrebno upoštevati.

Odgovor »ne vem« ali prazno polje sva največkrat našla pri učencih 7. Razreda, kar je pričakovano, glede na to, da imajo predmet Domovinska in državljska vzgoja ter etika na predmetniku šele prvo leto in verjetno še niso spregovorili o zakonih.

Ko sva primerjala odgovore učiteljev na to vprašanje, posebnih presenečenj ni bilo. Pričakovano se vsi zavedajo, da so zakoni ZUNANJI nabor pravil, ki uravnavajo človekovo delovanje v družbi.

Navajava nekaj izbranih definicij:

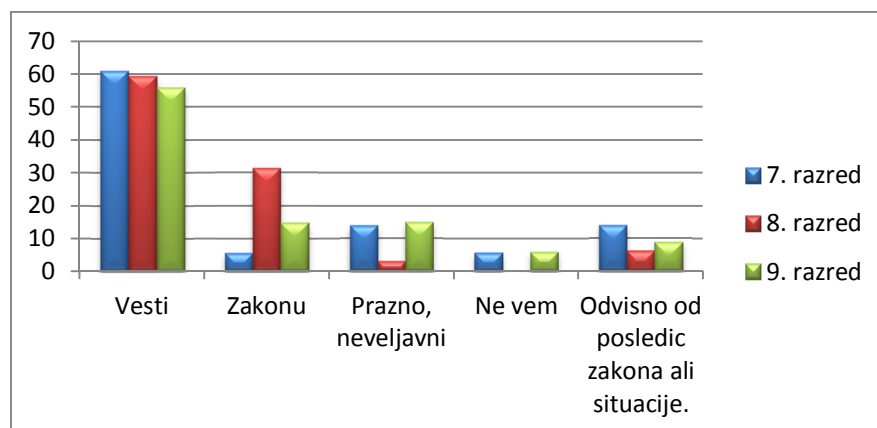
- a) »Splošno veljaven pravni predpis z najvišjo pravno močjo, podrejen ustavi« (iz SSKJ)
- b) »Pravna norma, zapisana in verificirana kot dejstvo, ki jo moramo v življenju spoštovati in se po njej ravnati. Skupek predpisov.«
- c) »Skupek pravil v (okvirno) dobrobit družbe, ki ga je sklenila širša skupnost za potrebe svojega lažjega in bolj učinkovitega delovanja.«
- d) »Postavljeno pravilo, nek pravni akt, ki uravnava življenje v neki družbi; odnose v družbi postavlja v okvire moralno-etičnega in socialnega delovanja.«
- e) »Črka na papirju, ki jo sprejmejo v parlamentu in se lahko spreminja.«

5.2.2 POMISLI/-TE, DA SE ZNAJDEŠ/-TE V SITUACIJI, KO PREDPIS (ZAKON) NASPROTUJE TVOJI/VAŠI VESTI ALI PREPRIČANJU. KAKO BI RAVNAL/-I OZIROMA ČEMU BI DAL/-I PREDNOST?

To vprašanje je poskušalo ugotoviti, ali se vprašani zavedajo pravice do ugovora vesti, hkrati pa je posredno preverjalo, ali imajo vprašani izdelano hierarhično lestvico vrednot do te mere, da se zavedajo, v katerih primerih ima vest prednost pred zakoni. Rezultati med učenci so dali izjemno zanimive rezultate.

Prednost bi dal/-a:	7. razred		8. razred		9. razred		SKUPAJ	
	f	f%	F	f%	f	f%	f	f%
Vesti	22	61,0	19	59,4	19	55,9	60	58,8
Zakonu	2	5,6	10	31,3	5	14,7	17	16,7
Prazno, neveljavni	5	13,8	1	3,1	5	14,7	11	10,8
Ne vem	2	5,6	-	-	2	5,9	4	3,9
Odvisno od posledic zakona ali situacije	5	13,8	2	6,2	3	8,8	10	9,8
SKUPAJ	36	100,0	32	100,0	34	100,0	102	100,0

Tabela 3: Ali ima v moralno spornih situacijah prednost zakon ali vest?

Graf 3: Ali ima v moralno spornih situacijah prednost zakon ali vest?

V vseh razredih je odstotek tistih, ki bi dali prednost vesti pred zakonom, večji od polovice. Najvišji odstotek takšnih odgovorov je bil zabeležen med sedmošolci (61%), najmanjši pa med devetošolci (55,9%). Skupen delež tistih, ki bi brezpogojno dali prednost vesti pred zakonom je 58,8%.

Največje odstopanje med razredi je bilo zaznati v številu tistih, ki bi prednost brezpogojno dali zakonu. Če je v 7. razredu takšnih le 5,6%, je med osmošolci takšnih kar 31,3%. Skupno bi prednost zakonu brezpogojno dalo 16,7% vprašanih.

Zanimivo je, da je le 9,8% vprašanih omenilo, da bi bila njihova odločitev odvisna od posledic in teže prekršenega zakona, oziroma od okoliščin odločitve. To nakazuje, da o problematiki odnosa med vestjo in zakoni bolj kompleksno razmišlja le 10% mlajših najstnikov.

Med učitelji so rezultati kompleksnejši

Prednost bi dal/-a:	Učitelji	
	f	f%
Brepogojno vesti	7	35
Verjetno vesti	1	5
Brepogojno zakonu	1	5
Verjetno zakonu	1	5
Odvisno od posledic zakona ali situacije	5	25
Kompromis	5	25
SKUPAJ	20	100,0

Tabela 4: Izbira med zakoni in vestjo pri učiteljih

Med vprašanimi bi ZAKON poslušala 2 (od tega 1 **brezpogojno**, 1 pa **verjetno**), VEST jih **brez pomisleka** poslušalo 7, še 1 pa je napisal, da **verjetno**. KOMPROMIS med vestjo in zakoni bi poskušalo skleniti 5 vprašanih (ob tem je 1 od vprašanih pripisal, da bi v primeru neuspešnega kompromisa poslušal **vest**). Nadalje so 4 zapisali, da bi bila njihova odločitev odvisna **od teže zakona**. Pri tem pojasnjujejo, da bi v primeru, ko bi zakon ogrožal življenje ali dostojanstvo posameznika, poslušali vest, sicer pa bi upoštevali zakon.

Nekaj izbranih pojasnil:

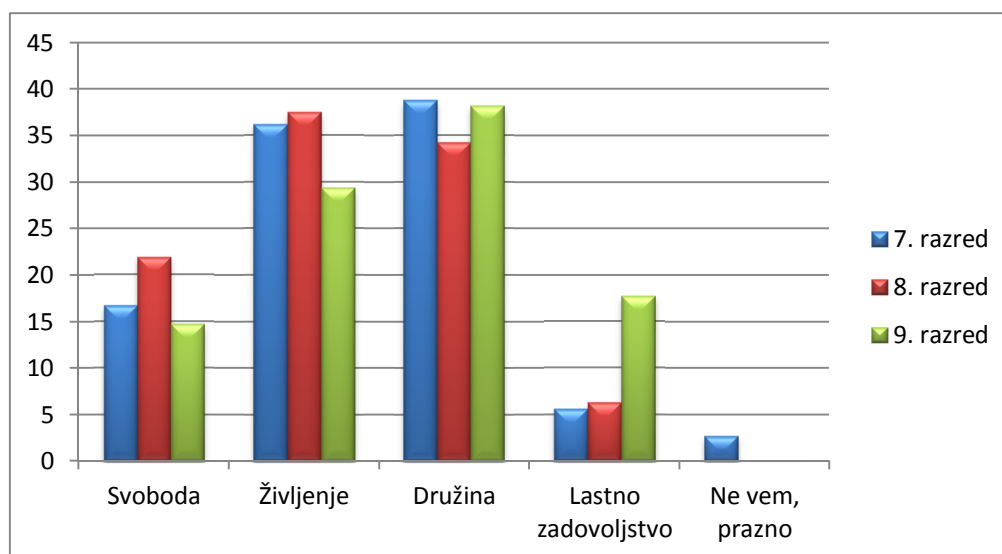
- a) »Odvisno od situacije ... če bi sam štel, da kršitev zakona pripomore k rešitvi življenjske situacije nekoga, bi upošteval vest.«
- b) »Naredil bi po svoje.«
- c) »Po navadi v prvem trenutku ravnam po svoji vesti. Šele ko analiziram in pretehtam »zadevo«, se pokorim zakonu.«
- d) »V skladu z lastnim prepričanjem, kaj je prav. A le v primeru, da tak način reagiranja ne bi povzročil prevelikega »Potresa«. Sicer pa je zame boljša rešitev, da kdaj kakšno stvar tudi enostavno požreš.«
- e) »Praviloma so zakoni zapisani zato in tako, da bi ne prišli v omenjeno situacijo, je pa zakon vsekakor merodajnejši.«
- f) Upoštevala bi vest, čeprav bi prej morala pretehtati tudi možne posledice neupoštevanja zakona – vsekakor bi izkoristila možnost pritožbe z obrazložitvijo svojega dejanja.«
- g) Verjetno bi iskala kompromis med obojim, rešitev, ki ne bi imela negativnih posledic na ljudi okoli mene.«

5.2.3 KATERO OD SPODAJ NAŠTETIH VREDNOT NAJBOLJ CENIŠ/-TE?

Pri tem vprašanju so anketirani izbirali med možnostmi »svobodo«, »življenje«, »družino« in »lastno zadovoljstvo«. Šlo je za preverjanje, kateri vrednoti so anketirani najbolj zapisani. Skrajni možnosti »lastno zadovoljstvo« in »družina« kažeta tudi kako egoistične oziroma altruistične so vrednote vprašanih.

Razred	7. razred		8. razred		9. razred		SKUPAJ	
	f	f%	f	f%	f	f%	f	f%
Svoboda	6	16,7	7	21,9	5	14,7	18	17,6
Življenje	13	36,2	12	37,5	10	29,4	35	34,3
Družina	14	38,8	11	34,3	13	38,2	38	37,3
Lastno zadovoljstvo	2	5,6	2	6,3	6	17,7	10	9,9
Ne vem, prazno	1	2,7	-		-		1	0,9
SKUPAJ	36	100,0	32	100,0	34	100,0	102	100,0

Tabela 5: Katera vrednota ti pomeni največ?

Graf 4: Katera vrednota ti pomeni največ?

Družina se je pokazala kot temeljna vrednota pri 7. in 9. razredu, pri 8. razredu pa je vodilna vrednota življenje, vendar je ta na drugem mestu tudi pri 7. in 9. razredu. Tako ugotavlja, da ni bistvenih razlik v pripadnosti vrednotam. Zanimivo je le to, da se je v 9. razredu povečalo število tistih, ki kot vodilno vrednoto svojega vrednostnega sistema izpostavljajo lastno zadovoljstvo.

Kljub temu lahko ugotovimo, da med učenci III. osnovne šole bolj prevladujejo »altruistične« vrednote, ki zahtevajo spoštovanje, upoštevanje in občasno žrtvovanje za druge.

Ker naju je zanimalo, kako sošolci prepoznajo vrednote glede na spol, sva naredila tudi to analizo.

	7. razred		8. razred		9. razred		SKUPAJ
	Dekleta %	Fantje %	Dekleta %	Fantje %	Dekleta %	Fantje %	
Svoboda	25,0	6,3	0	50,0	0,0	23,8	17,7
Življenje	35,0	37,4	50,0	21,4	30,8	28,6	34,3
Družina	30,0	50,0	50,0	14,3	53,9	28,6	37,3
Lastno zadovoljstvo	5,0	6,3	0,0	14,3	15,3	19,0	9,8
Ne vem, prazno	5,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9
SKUPAJ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 6: Hierarhija vrednot glede na spol

Primerjava po spolu je pokazala pomembnejše razlike kot primerjava po razredih, vendar ne pričakovanih. Pri dekletih sva pričakovala močno izpostavljanje družine, pri fantih pa življenje, svobodo in lastno zadovoljstvo, a ni bilo tako.

Tako dekleta 7. razreda kot najpomembnejšo vrednoto izpostavljajo življenje, in sicer v 35%, na 2. mestu je družina. Relativno visok del, kar 25% deklet pa izpostavlja svobodo. Medtem se je kar polovica fantov tega razreda odločila za družino, malo več kot tretjina pa za življenje, kot najpomembnejšo vrednoto. Svoboda in lastno zadovoljstvo nista dobila omembe vrednega deleža odgovorov.

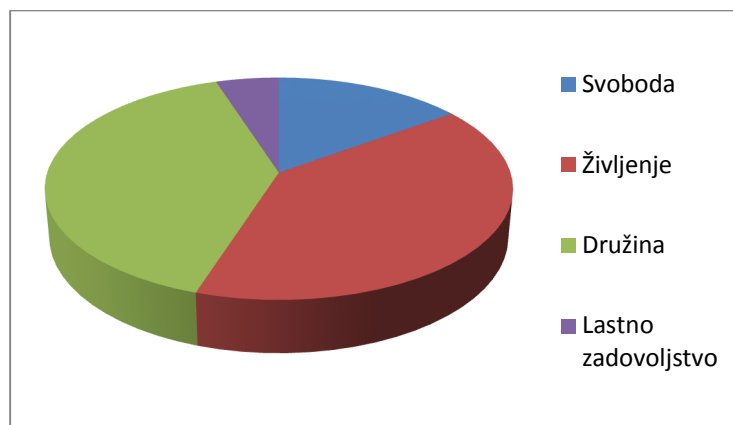
V 8. razredu so odgovori bolj pričakovani. Dekleta so se razdelila na dve popolnoma enaki polovici, ki kot vodilni vrednoti zagovarjata družino in življenje. Tak delež sva pričakovala. Razporeditev vrednot pri fantih je bila bolj enakomerna. Fantje v 8. razredu očitno najbolj hrepenijo po svobodi. Upadel je odstotek tistih, ki so izpostavljali življenje in še bolj onih, ki menijo, da je najpomembnejša družina. Glede na starostno obdobje pa je značilen tudi porast teh, ki menijo, da je najbolj pomembna vrednota lastno zadovoljstvo.

V 9. razredu pri dekletih vodilno vlogo še vedno ohranjata isti vrednoti kot v osmem, a njun odstotek pada, poveča pa se odstotek tistih, ki menijo, da je največja vrednota lastno zadovoljstvo, ki ga med dekleti 8. razreda ni izpostavila nobena. Tudi pri fantih se razporeditev vrednot v 9. razredu spremeni. Nekoliko upade vrednost svobodi, a se še poveča cenjenje lastnega zadovoljstva. Popolnoma enako, z 28,6%, pa se fantje opredeljujejo za življenje in družino, kot svoji vodilni vrednoti v 9. razredu.

Kaj pa učitelji?

	SKUPAJ	
	f	f%
Svoboda	3	15
Življenje	8	40
Družina	8	40
Lastno zadovoljstvo	1	5
SKUPAJ	20	100

Tabela 7: Hierarhija vrednot pri učiteljih

Graf 5: Hierarhija vrednot pri učiteljih

Pri učiteljih so rezultati pričakovani. Velika večina (80%) kot temeljni vrednoti svojega življenja prepoznava življenje in družino. Manjši delež (15%) na prvo mesto postavlja svobodo, le en sam vprašani (5%) pa je za temeljno vrednoto izbral lastno zadovoljstvo.

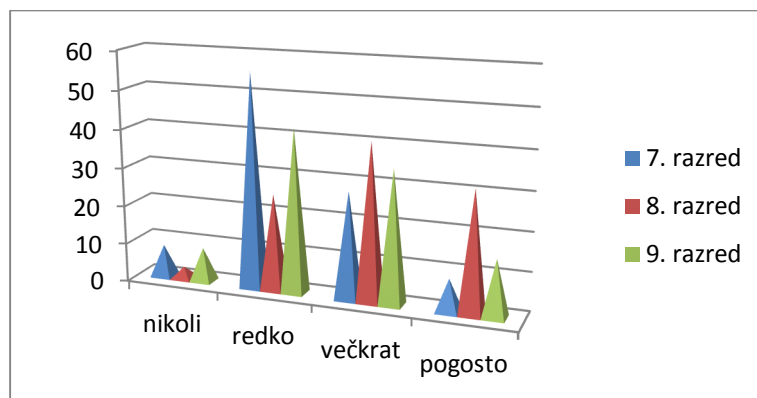
5.2.4 ALI SI/STE SE ŽE KDAJ V ŽIVLJENJU ZLAGAL/-I?

V nalogi sva zastavljala vprašanja, ki so, kljub zagotovljeni anonimnosti, posegala na zelo osebno področje vprašanega. Za zagotavljanje iskrenosti se nam je zdelo vredno preveriti tudi iskrenost vprašanih. Vemo, da vsakdo od ljudi želi v očeh drugih ohranjati visoko podobo

Vsakdo že od malega dojema laž, kot nekaj, kar ni prav in se ne sme početi, in vendar za ohranjanje družbenega položaja, bonitet, lastnega dobrega počutja, kaj hitro, vsaj tu in tam izrečemo tudi kakšno drobno laž. Kako so torej odgovarjali učenci 7., 8. in 9. razredov naše šole?

Kako pogosto se zlažeš?	7. razred		8. razred		9. razred		SKUPAJ	
	f	f%	F	f%	F	f%	f	f%
Pogosto	3	8,4	10	31,3	2	5,9	15	14,7
Večkrat	10	27,7	13	40,6	12	35,3	35	34,3
Redko	20	55,5	8	25,0	15	44,1	43	42,2
Nikoli	3	8,4	1	3,1	5	14,7	9	8,8
SKUPAJ	36	100,0	32	100,0	34	100,0	102	100,0

Tabela 8: Kako pogosto se zlažeš?

Graf 6: Kako pogosto se zlažeš?

V 7. razredu večina učencev meni, da lažejo redko, so pa tudi takšni, ki menijo, lažejo pogosto, večkrat in nikoli.

V 8. razredu se poveča odstotek tistih, ki menijo, da lažejo večkrat ali celo pogosto. Zanimivo pa je, da se odstotek tistih, ki menijo, da se nikoli ne zlažejo poveča v 9. razredu. Menim, da so vprašani odgovarjali kar iskreno.

Zanimalo pa naju je tudi, ali v posameznih razredih kakšne razlike med dekletimi in fanti.

	Dekleta		Fantje		SKUPAJ	
	F	F%	F	F%	F	F%
Pogosto	2	10	1	6,3	3	8,3
Večkrat	5	25	5	31,2	10	27,9
Redko	11	55	9	56,2	20	55,5
Nikoli	2	10	1	6,3	3	8,3
SKUPAJ	20	100	16	100%	36	100%

Tabela 9: Kako pogosto se poslužujejo učenci laži v 7. razredu

V 7. razredu lahko vidimo, da bistvenih razlik med spoloma ni. Oboji, tako fantje kot dekleta, v večini trdijo, da uporabljajo laž le poredko.

	Dekleta		Fantje		SKUPAJ	
	F	F%	F	F%	F	F%
Pogosto	2	1,1	8	57,2	10	31,3
Večkrat	10	55,7	3	21,4	13	40,6
Redko	5	27,7	3	21,4	8	25
Nikoli	1	5,5	0	0	1	3,1
SKUPAJ	18	100	14	100	32	100

Tabela 10: Kako pogosto se poslužujejo učenci laži v 8. razredu

Tabela se popolnoma spremeni, ko pogledamo podatke za 8. razred. Tukaj več kot polovica, natančno 57,2% fantov trdi, da laž uporabljajo pogosto, nikogar pa ni, ki bi zapisal, da se nikoli ne zlaže. Tudi pri dekletih se stanje glede na 7. razred bistveno

spremeni, a ne tako drastično, kot pri fantih. Medtem ko je le ena četrtnina deklet sedmega razreda trdila, da se zlažejo večkrat, se je delež v tej kategoriji pri osmošolkah povečal na 55,7%. Zmanjšal pa se je tudi odstotek takšnih, ki so trdile, da laži nikoli ne uporabljajo.

	Dekleta		Fantje		SKUPAJ	
	F	F%	F	F%	F	F%
Pogosto	1	7,7	1	4,6	2	5,7
Večkrat	3	23,1	9	45,5	12	37,1
Redko	9	69,2	6	31,8	15	45,7
Nikoli	0	-	5	18,2	5	11,4
SKUPAJ	13	100	22	100	35	100

Tabela 11: Kako pogosto se poslužujejo učenci laži v 9. razredu

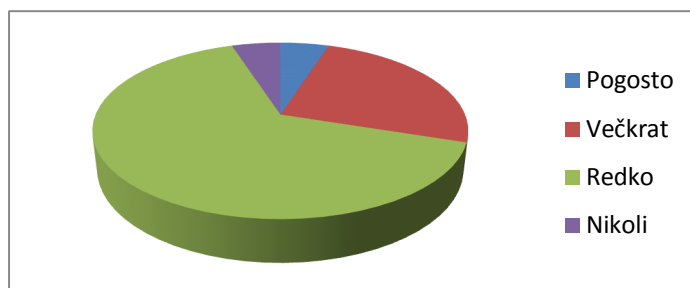
Pri učencih 9. razreda ponovno opazimo spremembe glede na osmošolce. Pri dekletih tako kot pri sedmošolkah opazimo, da laž uporabljajo le redko. Pri fantih pa je nekoliko pogosteje obkrožen odgovor, da laž uporabljajo večkrat.

Ugotavlja, da so razlike pri osmošolcih najverjetneje v korelaciji z njihovo težnjo po svobodi. Sedmošolci so namreč moralne refleksije še ne razvijejo v celoti, pri devetošolcih pa je prvo obdobje preizkušanja meja svobode že večinoma mimo in je tudi njihov pogled na laž nekoliko zrelejši.

Seveda sva tudi pri tem vprašanju primerjala odgovore učiteljev.

	Učitelji	
	F	F%
Pogosto	1	5,0
Večkrat	5	25,0
Redko	13	65,0
Nikoli	1	5,0
SKUPAJ	20	100,00

Tabela 12: Kako pogosto se laži poslužujejo učitelji

Graf 7: kako pogosto se laži poslužujejo učitelji

Tudi to vprašanje ni prineslo posebnih presenečenj.

Učitelji so večinsko mnenja, da lažejo redko ali nikoli.

Da lažejo pogosto, jih meni le 5%. Seveda pa tudi takšen odgovor ne pomeni nujno, da gre za laži, ki imajo usodne posledice, temveč zgolj za lastno presojo o tem ali kdaj uporabijo laž ali ne.

5.2.5 POMOČ JUDOVSKI DRUŽINI V IZREDNIH RAZMERAH NA BEGU PRED NACISTI (za celotno vprašanje glej anketo v prilogi)

Vprašanje je bilo zastavljeno kot hipotetični primer praktične mejne situacije. Pri tem sva se zavedala, da je vživljanje v imaginarno situacijo ena stvar, soočenje z njo v praksi pa nekaj povsem drugega. Kljub temu gre za situacijo, ki se je v ne tako davni zgodovini zgodila večkrat in za katero ni nobenega jamstva, da se ne more ponoviti.

V vseh treh razredih prevladuje odgovor, da bi Judom pomagali, se žrtvovali, se izpostavljali in iskali različne rešitve.

Pri prebiranju odgovorov se nisva mogla znebiti občutka, da so se le redki resno vživeli v realnost situacije in zgodovinsko dogajanje tega časa ter v posledice, ki jih je nekdo prevzel nase s takšnim, izjemno pogumnim in humanim dejanjem, ki predstavlja čisti ugovor vesti na zakonodajo, ki je vladala v času nacizma oziroma fašizma.

Nekateri učenci so zato zapisali tudi zelo naivne odgovore, kot na primer, da bi ob prihodu vojakov odšli na počitnice ali odpeljali Jude na drugem izhodu iz hiše.

Primeri odgovorov po razredih (v oklepaju je število tistih, ki so navedli odgovor, ki je ustrezen navedenemu):

a) Sedmi razred

- a. Rekla bi, da ne skrivam nobene družine in se raje zlagala. Raje se žrtvujem. (28)
- b. Če bi jih sploh skrivala, potem jih najbrž ne bi izdala. (1)
- c. Skrila bi jih drugam. Ušla bi na drugem izhodu. (2)
- d. Ne bi jih sprejela, ker bi me skrbelo za lastno družino. (1)
- e. Povedala bi jim, da jih skrivam. (1)
- f. Prazno. Ne vem. (3)

b) Osmi razred

- a. Zlagala bi se, da jih ne skrivam, ker bi jim hotela pomagati. (29)
- b. Ne bi skrival takšne družine, ker ne bi lagal, ko bi prišli nacisti. (1)
- c. Izdal bi družino, da rešim sebe. Niso moje vere in njihovi ljudje nas hočejo ubiti, to pomeni, da je družina Ane Frank moj sovražnik. (2)

c) Deveti razred

- a. Branila bi jih in zato skrila. Raje bi se zlagala, da bi jih rešila. Ne bi jih izdala. (27)
- b. Ne bi jih izdal, a če bi jih našli, bi se pretvarjal, da ne vem, kaj delajo pri meni. (2)
- c. Najbrž bi jih izdala, saj vlada ni dala podatkov o taboriščih. Izdala bi jih, ker me je strah laži. (2)
- d. Izdal bi jih, ker sem tudi jaz nacist. (2)
- e. Družino bi predal, ker vem, da imam opravka z najboljšo organizacijo v zgodovini. (1)
- f. Izdal bi jih, da bi ostal svoboden, kot ptič. (1)
- g. Brez odgovora. Neveljaven odgovor. (3)

Med učitelji bi skoraj VSI sprejeli tveganje in pomagali Judom. Pomisleke so izrazili le trije. Eden ni želel presojati hipotetične situacije, drugi »nevarnih« ubežnikov ne bi niti skrila, tretja pa ne ve, kako bi ravnala v praksi, če bi do te situacije res prišlo.

Nekaj izbranih misli:

- a) »Po bitki je lahko biti general!« Mislim, da jih v nobenem primeru ne bi izdala, ker se z nacistično miselnostjo nikakor ne strinjam.«
- b) »Takšna situacija se mora doživeti v času in prostoru. Rad bi napisal, da jih ne bi izdal. Ne znam odgovoriti.«
- c) »Sprejel bi tveganje, ker so zakoni v totalitarnih režimih neprimerni za širši krog ljudi.«
- d) »Po vsej verjetnosti ne bi prišlo do tega, da bi v vojnih razmerah kogarkoli »skrival«, sploh pa ne »nevarnih« posameznikov. To je v skladu s tem, da bi po vsej verjetnosti poskušal poskrbeti najprej za svojo »lastno rit«, šele potem za druge. Žal. Govorimo pa seveda o vojnih razmerah.«
- e) »V teoriji: bi jih skrila in ne bi izdala skrivališča. Ker mi je njihovo življenje vredno vsaj toliko kot moje. Vprašanje pa je, kako bi odreagirala v praksi, če bi se znašla v taki situaciji, kajti tudi moje življenje ima svojo vrednost.«

5.2.6 V KATERIH PRIMERIH IMA PO TVOJEM/VAŠEM MNENJU VEST PREDNOST PRED ZAKONOM IN KDAJ MORAMO NUJNO POSLUŠATI ZAKON

Če je 4. vprašanje hierarhijo vrednot presojalo zgolj posredno, je 8. vprašanje to vprašanje zastavilo neposredno in zelo konkretno. Vprašani so morali navesti konkretne primere, ko ima vest prednost pred zakonom in obratno.

5.2.6.1 PREDNOST VESTI

Pri tem vprašanju je vsak lahko zapisal več primerov.

Navajava odgovore učencev po razredih (številka v oklepaju označuje število kolikokrat se je posamezen odgovor ponovil).

- a) Sedmi razred
 - a. **Kadar se ti zdi tvoje mnenje pravilno, pri lastnih odločitvah, če me silijo v nekaj kar ne smem. (6)**
 - b. **Kadar se mi zdi zakon popolnoma nesmiseln, nepravilčen, pomanjkljiv. (4)**
 - c. V vsakdanjih in običajnih primerih. (2)
 - d. Če moraš koga zavarovati; kadar hočeš koristiti drugim. (2)
 - e. Kadar si potem srečnejši, svobodnejši. (1)
 - f. **Če gre za moja verska prepričanja. (6)**
 - g. Ne vem, prazno. (15)

Opažava, da je veliko število sedmošolcev pustilo prostor na za odgovor prazen ali pa so odgovorili z »ne vem«. Glede na njihovo starost, je to po eni strani razumljivo, vseeno pa se nama je zdelo to število izredno veliko.

Sicer pa sta na prvem mestu izpostavljena razloga za ugovor vesti **osebna svoboda in verska svoboda**. Na tretjem mestu je **neustreznost ali pomanjkljivost zakona**

- b) Osmi razred
 - a. **Če veš, da imaš prav in to zagovarjaš; izražanje svojih mnenj; volitve (6)**
 - b. Če s tem pomagaš svoji družini, prijateljem. (2)
 - c. Če stvar ni resna. (1)
 - d. **Ko gre za življenjske odločitve; za življenje in smrt. (6)**
 - e. **Takrat, ko zakon ne podpira mojih stališč; ko dvomimo v zakon; ko se ne strinjamo s pravili v zakonu. (8)**
 - f. Ko gre za vero (2)
 - g. Vest ima vedno prednost (1)
 - h. Ne vem, prazno (7)

Delež tistih, ki niso znali odgovoriti na to vprašanje, je bil pri osmošolcih manjši. Tudi pri njih je glavni razlog za ugovor vesti poseg v **osebno svobodo posameznika**. Na drugem mestu so situacije ko zakon **ogroža življenje** in pa **pravica do politične svobode in svobode izražanja**. Le eden med vprašanimi meni, da ima vest vedno prenost.

- c) Deveti razred
 - a. Ko nekomu pomagaš, kljub zakonu. (2)
 - b. **Če tako čutiš; če si tako prepričan; če gre za osebne zadeve. (7)**

- c. Ko moja načela nasprotujejo zakonu; ko zakonov ni. (3)
- d. Če gre za ljubezen; če ti prepovedo obiskati otroka in ga vseeno obišeš. (2)
- e. Če gre za laž. (1)
- f. Če si sam v to prepričan; če gre za mojo prihodnost (3)
- g. Vest nima nikoli prednosti pred zakonom (1)
- h. Vest ima vedno prednost (2)
- i. Če gre za življenje in smrt (2)
- j. Ko gre za vero (2)
- k. Ne vem, prazno (9)

Med devetošolci je bil 9 takih, ki niso znali navesti primera. Njihovi razlogi so bolj razdrobljeni, kot pri sedmošolcih in osmošolcih. Edini razlog za ugovor vesti, ki močno izstopa, je pravica do **osebne svobode**. Da ima vest vedno prednost, menita le 2 vprašana devetošolca.

Učitelji so razloge za ugovor vesti navedli takole:

- a) Vedno (3)
- b) Ko je ogroženo človekovo življenje, svoboda ali dostojanstvo (11)**
- c) Ko je v veljavi zakon agresorja, zakon brez demokratične osnove ali kako drugače škodljiv zakon (6)**
- d) Pri vprašanju poštenja (3)
- e) Pri vprašanju prijateljstva (2)
- f) Pri pomoči ljudem v stiskah (4)
- g) Ko želimo ohraniti notranji mir (1)
- h) Pri neracionalnih odločitvah (1)
- i) Ne vem (3)

Čeprav velika večina učiteljev meni, da so **ogroženo življenje in slabi, krivični zakoni** temeljni razlogi za ugovor vesti, naju je precej bolj osupnilo dejstvo, da kar 3 učitelji niso znali navesti primera, v katerem ima človekova vest prednost pred zakoni.

5.2.6.2 PREDNOST ZAKONA

Tudi pri tem vprašanju je vsak lahko zapisal več odgovorov.

Navajava odgovore učencev po razredih (številka v oklepaju označuje število kolikokrat se je posamezen odgovor ponovil).

- a) Sedmi razred
 - a. Zakon ima prednost pri hudih prekrških. (7)**
 - b. Strah pred posledicami-kaznijo. (1)
 - c. V javnem življenju. (4)**
 - d. Ko delujejo v tvoje dobro. (1)

- e. Zakon ima prednost, če je pravičen do vseh. (1)
- f. Kadar so zakoni smiselni. (2)
- g. Zakon ima vedno prednost pred vestjo. (1)
- h. Vest ima vedno prednost pred zakonom. (1)
- i. Če delamo s poslovneži ali neznanci. (1)
- j. Ne vem; prazno. (16)

Tudi tukaj kar nekaj sedmošolcev ni našlo primera. Razlogi so najverjetneje enaki kot pri vprašanju vesti. Sicer pa največje število priznava zakonu avtoriteto pri kaznovanju **hudih prestopkov**. Na drugem mestu je **javno delovanje** posameznika. Ostali odgovori navajajo smiselne zakone, koristne zakone, strah pred posledicami ...

b) Osmi razred

- a. Strah pred posledicami-kaznijo (3)
- b. Zakon ima prednost pri hudih prekrških; če povzročamo škodo drugemu (2)
- c. **Če gre za življenje in smrt; ne ubijaj (4)**
- d. Zakon je potrebno spoštovati v vsakem primeru (1)
- e. Potrebno ga je upoštevati, ko vest presoja narobe (2)
- f. **Zakon ima prednost pri upoštevanju pravil predpisov npr. prometnih (5)**
- g. **Pri javnem življenju (4)**
- h. Pri financah, finančne težave (2)
- i. Nikoli (1)
- j. Ne vem; prazno (8)

Tudi tukaj je bilo število tistih, ki niso znali odgovoriti bistveno manjše kot pri sedmošolcih. Večina daje prednost zakonom, ki **uravnavajo vsakdanje življenje** (prometni predpisi ...), pogosto se pojavlja potreba po upoštevanju zakonov pri **javnem delovanju**, izpostavljajo pa tudi **zakone, ki ščitijo življenje**. Eden med vprašanimi je zapisal, da zakon **nikoli** nima prednosti pred vestjo.

c) Deveti razred

- a. Ko gre za višje dobro (3)
- b. **Javno življenje npr. zdravje; v prometu; hišni red (8)**
- c. Življenje in smrt (2)
- d. Če ti zaradi tega grozi nevarnost (2)
- e. Pri selitvah iz države v državo (1)
- f. Za korektno delovanje organizacij in držav (2)
- g. Če je pomembnejši od vesti (1)
- h. Nikoli (2)
- i. Vedno (3)
- j. Ne vem; prazno (7)

Tudi devetošolci priznavajo pomen zakonov pri **uravnavanju vsakdanjega delovanja v družbi** in pri **javnem delovanju**. Dva sta zapisala, da zakon **nikoli** nima prednosti pred vestjo, trije pa, da jo ima **vedno**. Sedem devetošolcev na to vprašanje ni znalo odgovoriti.

Učitelji so navedli naslednje primere, med katerimi noben ni posebej izstopal po številu pojavljanj:

- a) Ko je skladen z vestjo
- b) Pri vsakdanjih, manj pomembnih moralnih vprašanjih
- c) Ko je bistvena objektivnost
- d) Pri racionalnih odločitvah
- e) Pr denarnih, pravnih in službenih zadevah

Nekateri učitelji so prepoznali potrebo po **skladnosti zakona in vesti**. V tej situaciji seveda do konflikta niti ne pride. Tudi učitelji priznavajo zakonu primat nad vestjo pri **vprašanjih vsakdanjega delovanja, pri finančnih ter službenih vprašanjih**. Eden od vprašanih je navedel, da ima zakon **vedno** prednost, eden pa, da **nikoli**.

Podrobna analiza rezultatov pove, da mladi in učitelji vedo, kaj je hierarhija vrednot, da jo imajo tudi izdelano in glede na izrazitost odgovorov tudi v precejšnji meri ponotranjeno.

Vsi se zavedajo, da zakoni omogočajo vsakdanje normalno delovanje družbe in da jih je potrebno v javni sferi, pri finančnem in poklicnem delovanju dosledno upoštevati, saj sicer ni mogoče izvajati najosnovnejših družbenih procesov. Nasprotno pa se tudi večinoma vsi vprašani zavedajo, da imajo življenje, posameznikova integriteta ter svoboščine absolutno prednost in da ima vest pravico ukrepati po svoje, kadar jih zakon ne more ali noče zaščititi ali jih celo neposredno ogroža.

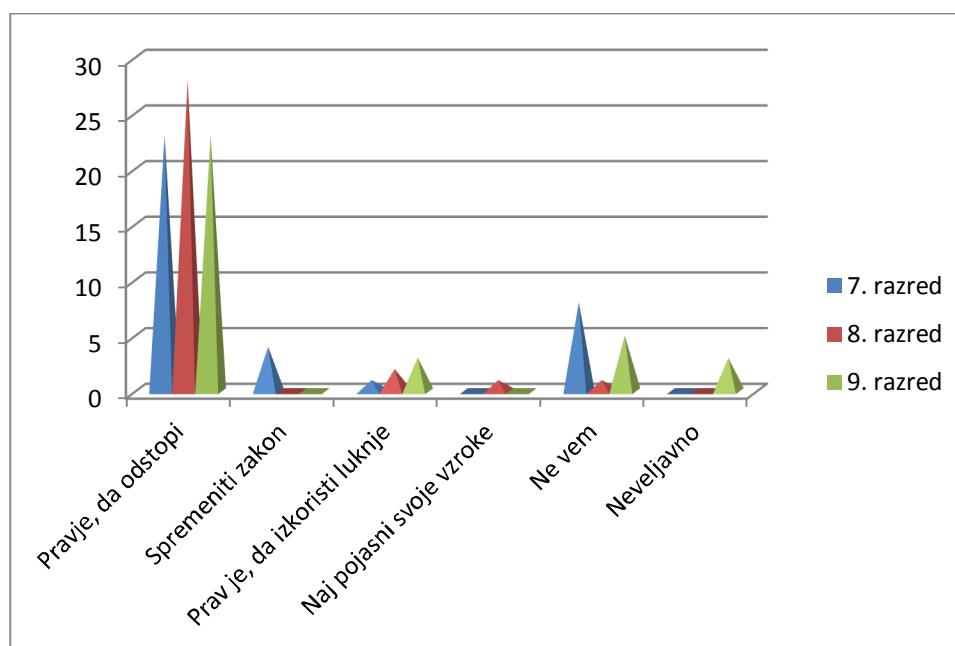
5.2.7 VPRAŠANJE ODGOVORNOSTI PONAREJEVALCEV DIPLOM (za celotno vprašanje glej anketo v prilogi)

Vprašanje je ponovno pred anketirane postavilo praktični primer. Tokrat ne iz neke hipotetične zgodovinske situacije, temveč iz slovenskega dnevnopolitičnega dogajanja. Učenci vemo, da bomo, če nas med preverjanjem znanja zasačijo pri prepisovanju, sankcionirani najmanj z negativno oceno, lahko pa tudi z vzgojnim ukrepom. To je objektivno gledano razumljivo, saj gre za goljufanje. Zakaj torej tisti poslanci in drugi višji funkcionarji, ki so goljufali na precej višji stopnji izobraževanja in zaradi tega pridobili bistveno več ugodnosti, kot je le ena ocena na testu, niso prisiljeni v to, da za svoja dejanja odgovarjajo in sprejmejo kazen, ki je ustrezna prestopku.

Ali torej najini sošolci menijo, da biti ljudje morali sprejeti svojo odgovornost in odstopiti iz prigoljufanih položajev?

	7. RAZRED		8. RAZRED		9. RAZRED		SKUPAJ	
	F	F%	F	F%			F	F%
Prav je, da odstopi	23	63,9	28	87,5	23	67,7	74	72,6
Spremeniti zakon	4	11,1	0	0	0	0	4	3,9
Prav je, da izkoristi luknje; znajdi se	1	2,8	2	6,3	3	8,8	6	5,9
Naj pojasni svoje vzroke	0	0	1	3,1	0	0	1	1
Ne vem, prazno	8	22,2	1	3,1	5	14,7	14	13,7
Neveljavni	0	0	0	0	3	8,8	3	2,9
SKUPAJ	36	100	32	100	34	100	102	100

Tabela 13: Ali naj poslanci, ki so prepisovali diplomska dela, odstopijo?

Graf 8: Ali naj poslanci, ki so prepisovali diplomska dela, odstopijo?

Čeprav so bili rezultati pričakovani, je ogromen odstotek tistih, ki brezpogojno zahtevajo odstop goljufivih poslancev in drugih funkcionarjev, prijetno presenečenje.

Kar 72,6% vseh vprašanih menita, da takšni ljudje nimajo mesta v javnem življenju. Še dodatni slabi 4% opozarjajo, da bi bilo treba pretresti tudi zakone, ki goljufanje omogočajo, in pokrpati vse luknje v njih.

Le 5,9% vprašanih meni, da je prav, da izkoristimo možnosti, ki nam jih nudijo luknje v zakonu.

Rezultat je pozitiven in kaže, da se najini sošolci in vrstniki zavedajo, da v zakonskih »slepih pegah« ni dovoljeno vse, ampak so ravno ta področja tista, ki terjajo, da naša vest prevzame nadzor nad drugimi ambicijami.

Med vsemi vprašanimi je le eden izpostavil, da moramo pred dokončno obsodbo tudi obtoženim omogočiti, da pojasnijo svoje razloge. To je skladno s prvim odstavkom 11. člena Splošne deklaracije človekovih pravic: »Vsakdo, ki je obtožen kaznivega dejanja, ima pravico, da velja za nedolžnega, dokler ni spoznan za krivega v skladu z zakonom, v javnem postopku, v katerem so mu dane vse možnosti, potrebne za njegovo obrambo.«³⁶

Med učitelji vsi brez izjeme zatrjujejo, da bo človek s kančkom vesti brezpogojno odstopil, če bo videl, da je naredil napako in grobo prekršil zakon. Nekateri namigujejo, da zakonodajalci v zakonih namenoma puščajo luknje, ki so po volji raznim vplivnim posameznikom ali skupinam, lobijem itd.

Nekaj izbranih komentarjev:

- a) »Mora odgovarjati, saj je zakon za vse enak.«
- b) »Ponarejanje je kaznivo dejanje.«
- c) »Že sam vstop pred javnost je vprašljiv – namesto da bi se skrila v mišjo luknjo, vehementno brani svoje goljufije pred celotno javnostjo ... FUJ!«
- d) »V zakonih bi moralo biti čim manj lukenj. Če želiš biti pošten, moraš priznati napako in odstopiti. Ker naši politiki tega ne naredijo, so nepošteni.«
- e) »Prav je, da odgovarjajo za svoja dejanja, vendar je potrebno to dokazati, saj bi v nasprotnem primeru nekateri to izrabljali.«
- f) »Luknje v zakonu so narejene z namenom. Če nekdo nima vesti, je prav, da jih izkoristi. Kdor ima vest, bo odstopil. Takšen človek je vreden mojega zaupanja in predvsem spoštovanja.«
- g) »Ljudje smo si sami krivi, da smo postavili zakone, takšne kot so. V naravi vsakega zakona je, da ima svoje luknje, ki se jih s pridom izkorišča in to samo po sebi ni nič čudnega ali »spornega«. Če bi bili ljudje (že od otroštva dalje) bolje moralno vzgojeni, potem bi jim lastna vest preprečila, da kršijo zakone.«
- h) »Tako mora odstopiti in na sodišču dokazati svoj prav.«

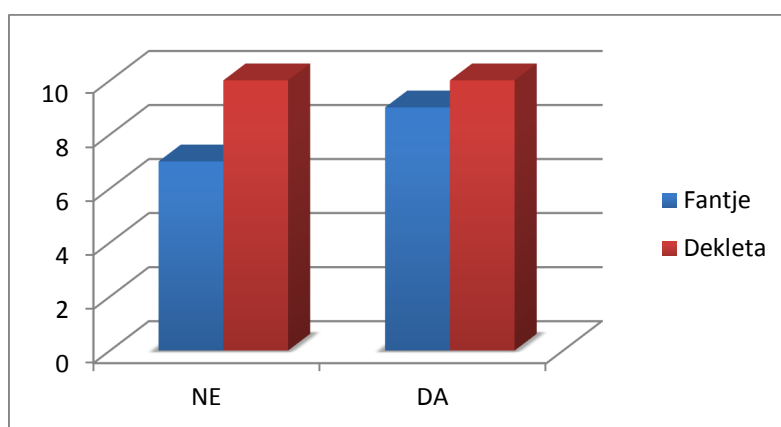
³⁶ <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102>, 3. 3. 2013

5.2.8 ALI MENIŠ/-TE, DA SO DEJANJA, ZA KATERO SI TI/STE VI OSEBNO ODGOVOREN/-NI, IN ČE DA, JIH NEKAJ NAŠTEJ/-TE

To vprašanje je preverjalo zavest vprašanih o osebni odgovornosti za izvršena dejanja, ki gre z roko v roki s svobodo, ki jo človek priznava za temeljno pravico in vrednoto. Odgovore predstavlja po razredih

	NE	DA
DEKLETA	10	10 (manjše življenjske odločitve, pospravljanje, učenje, večina mojih dejanj, za obnašanje, za ocene, za upoštevanje odraslih, da ne škodujem drugim)
FANTJE	7	9 (Skrbeti za sestro, za lastno zdravje, moje ocene)

Tabela 14: Ali si odgovoren/-na za svoja dejanja - 7. RAZRED

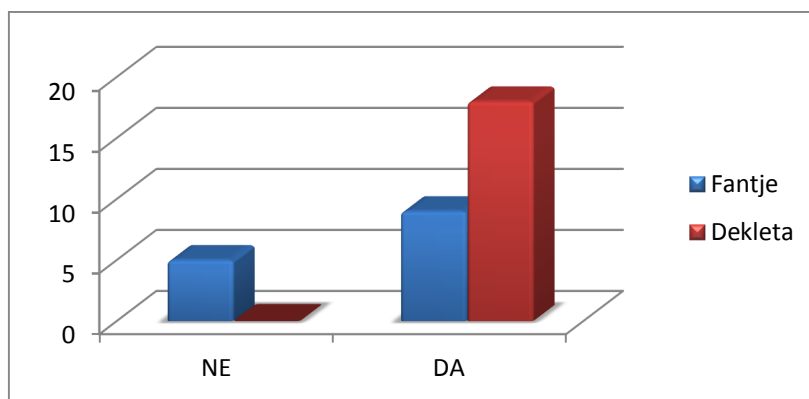

Graf 9: Ali si odgovoren/-na za svoja dejanja - 7. RAZRED

Pri sedmošolcih 50% deklet in 43,8% fantov meni, da za svoja dejanja niso odgovorni. To je verjetno še ena od posledic dejstva, da veliko 12-letnikov še ni sposobnih razviti kritične moralne samorefleksije. Tisti, ki se zavedajo svoje odgovornosti, kot področja svoje odgovornosti navajajo predvsem vsakodnevne obveznosti doma in v šoli.

	NE	DA
DEKLETA	0	18 (za vsa moja dejanja, za vse kar naredim, napišem, povem, za šolo, za nered v moji sobi, za svojo prihodnost, za trening, učenje, zamude, za iskrenost, za odločitve, ki jih sprejemem, da v hudih časih skrbim za družino, za moj uspeh v življenju, za šolske obveznosti, za domače naloge, da nosim zvezek za disciplino)
FANTJE	9	5 (da si naredim doma kosilo, za zdravje, za šolo, upoštevanje avtoritete, za izid igre, za ocene, za svoja dejanja)

Tabela 15: Ali si odgovoren/-na za svoja dejanja - 8. RAZRED

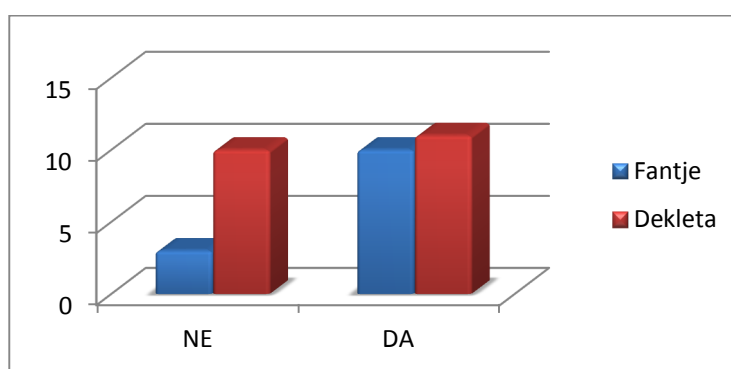
Graf 10: Ali si odgovoren/-na za svoja dejanja - 8. RAZRED

Rezultati pri tem vprašanju so na prvi pogled presenetljivi, po skrbnejšem pregledu pa ne. Vsa dekleta 8. razredov se brez izjeme zavedajo svoje odgovornosti, medtem ko 64% fantov še vedno meni, da jim za svoja dejanja ni potrebno odgovarjati.

Evidentno je, da se na prehodu iz sedmega v osmi razred vsaj pri dekletih zgodi usoden premik v pojmovanju odgovornosti, medtem ko fantje ostanejo na nivoju svojih vrstnikov v sedmem razredu, oziroma se odstotek »neodgovornih« še celo poveča. Pri prejšnjih analizah smo ugotovili, da fantje v teh letih bistveno bolj hrepenijo po svobodi, se zato večkrat poslužujejo laži in ugovor vesti priznavajo v primerih, ko je ogrožena prav ta svoboda. Očitno tudi odgovornost doživljajo kot poseg v to svobodo, zato bežijo pred njo. Dekleta pa po splošno sprejetem vedenju v teh letih odraščajo veliko hitreje kot njihovi vrstniki moškega spola. Odraščanja na prvem mestu pomeni ponotranjenje moralnih norm in sprejemanje odgovornosti za svoja dejanja. Medtem ko fantje področja svoje odgovornosti opredeljujejo podobno kot sedmošolci, je med dekletih že zaznati občutek odgovornosti za **vsaj izvršena dejanja** in tudi za **lastno prihodnost**.

	NE	DA
DEKLETA	3	10 (za učenje, za laži, za prepire z mamo, za vsako dejanje, za krajo)
FANTJE	10	11 (Za nesramnosti v družini, veleizdajo, nesrečo s kolesom, alkohol, marihuano, za uboje, za razbito steklo, zlomljen stol, pok petarde, ki je poškodovala smetiščni zaboj, slabe ocene, nesramnost do drugih, za umivanje, učenje, upoštevanje avtoritete)

Tabela 16: Ali si odgovoren/-na za svoja dejanja - 9. RAZRED

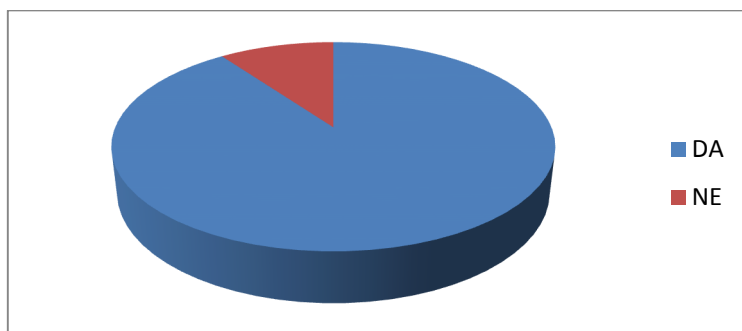
Graf 11: Ali si odgovoren/-na za svoja dejanja - 9. RAZRED

Medtem ko razmerje v pojmovanju lastne odgovornosti med dekletimi in fanti ostaja na ravni 8. razreda, je v odgovorih fantov v 9. razredu prvič zaznati, da se zavedajo odgovornosti ne le do lastnih interesov in ožjega družinskega okolja, ampak tudi do širšega družbenega okolja in celo domovine.

Vprašani učitelji so pri tem vprašanju večinsko zatrdili, da se zavedajo svoje odgovornosti. Le dva sta izjavila, da za svoja dejanja nista odgovorna. Po obdelavi podatkov nama je mentor povedal, da so nekateri učitelji mislili, da se to vprašanje navezuje na prejšnje in da jih sprašujemo, če se čutijo za so-odgovorne za stanje v državi. Morda sta tudi ta dva, ki sta obkrožila NE, razmišljala podobno.

	f	f%
NE	2	10
DA	18	90
SKUPAJ	20	100

Tabela 17: V kolikšni meri se učitelji zavedajo svoje odgovornosti

Graf 12: V kolikšni meri se učitelji zavedajo svoje odgovornosti

Med področji za katera se čutijo odgovorne, so največkrat navedli »vsa svoja dejanja«, vestno opravljanje dela, skrb za družino, skrb za učence, zgled otrokom, pomoč ljudem v stiski idr.

5.2.9 ALI SEBE OCENJUJEŠ/-TE KOT POŠTENEGA?

Pri tem vprašanju so anketirani morali kritično ovrednotiti svojo celotno moralno podobo.

Razred	7. razred		8. razred		9. razred		SKUPAJ	
	f	f%	f	f%	F	f%	f	f%
Zelo	5	13,9	1	3,1	5	14,7	11	10,8
Da, a ne vedno	30	83,3	28	87,5	27	79,4	85	83,3
Sploh ne	1	2,8	3	9,4	2	5,9	6	5,9
SKUPAJ	36	100,0	32	100,0	34	100,0	102	100,0

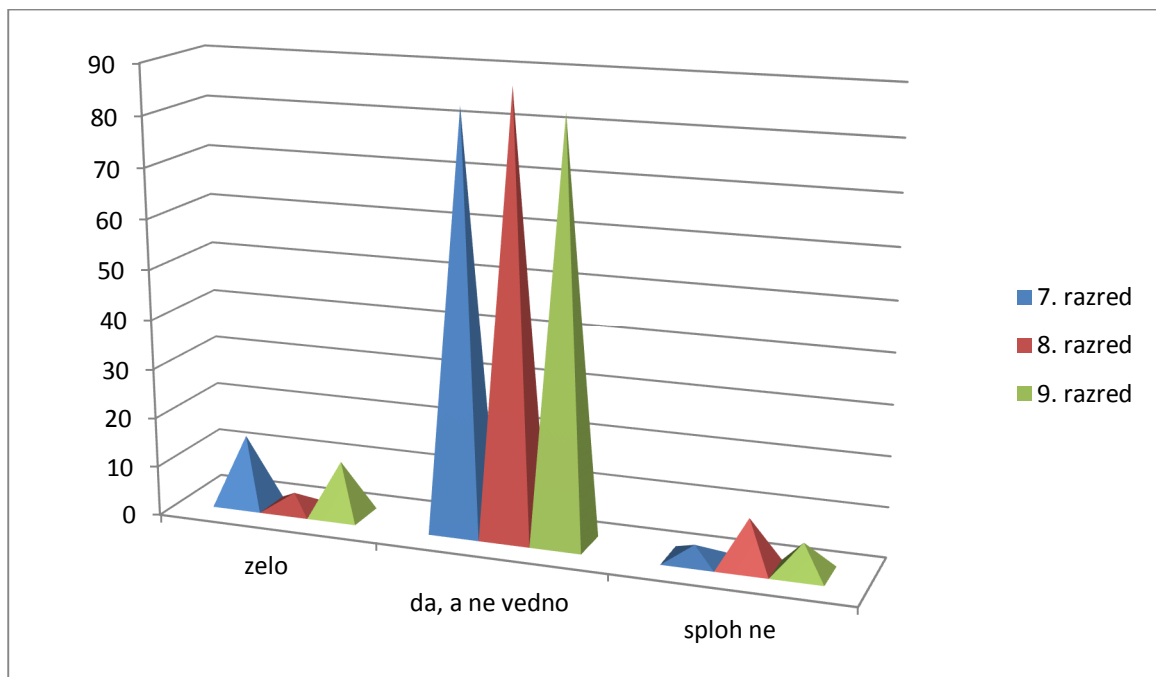
Tabela 18: Kako svojo poštenost ocenjujejo učenci zadnje triade III. OŠ Celje

Najini vrstniki, upoštevajoč svoja dejanja in vest, zase menijo, da so sicer večinoma pošteni, a ne vedno. Skupno jih tako meni kar 83,3%. Bistvenih razlik med posameznimi razredi ni, le v 8. razredu jih nekoliko manj meni, da so zelo pošteni (3,1%), nekoliko več pa je takih, ki menijo, da sploh niso (9,4). Zanimiva je tudi primerjava s 6. vprašanjem anketnega vprašalnika. Pri analizi odgovorov tega vprašanje sva ugotovila, da je **skoraj polovica** vseh anketiranih napisala, da uporablja laž **pogosto** ali **večkrat**, a se imajo za **relativno poštene**.

To jasno nakazuje, da večino laži, ki jih izrečejo, obravnavajo kot manjše prestopke in ne kot resen moralni prekršek.

Seveda pa ne moremo mimo, da smo v moralnih sodbah do sebe navadno prizanesljivejši, kakor če imamo na tnalu druge. Tudi naša vest mora imeti obrambni

mehanizem, ki loči manjše od težjih prestopkov, sicer lahko zapademo v moralno skrupuloznost³⁷, ki lahko vodi v resna patološka stanja.

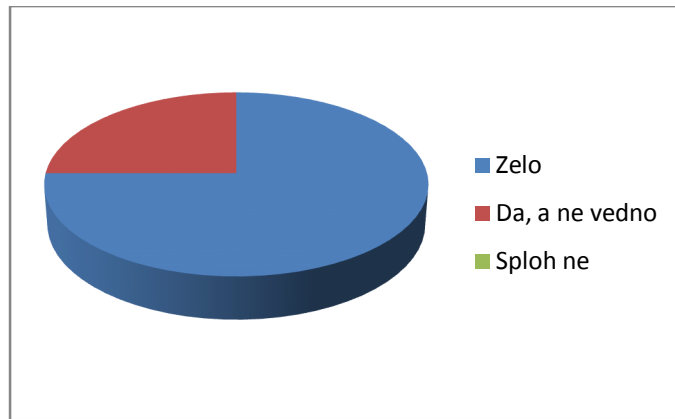
Graf 13: Kako svojo poštenost ocenjujejo učenci zadnje triade III. OŠ Celje

Če iz grafa in tabele z odgovori učencev razberemo, da jih večina meni, da so sicer pošteni, a ne vedno, pa je slika precej drugačna pri učiteljih.

	F	F%
Zelo	15	75
Da, a ne vedno	5	25
Sploh ne	0	0
SKUPAJ	20	100

Tabela 19: Za kako poštene se imajo naši učitelji?

³⁷ »Pretirana občutljivost, tankočutnost, še posebej kar zadeva moralna, nravstvena občutja in reagiranja.« (SRUK, V., n.d., 449)

Graf 14: Za kako poštene se imajo naši učitelji?

V nasprotju z učenci, ki priznavajo svoje občasne moralne spodrsaljaje, kar 75% učiteljev na III. osnovni šoli zase meni, da so »**zelo pošteni**«. Če tudi odgovore učiteljev primerjamo s 4. vprašanjem, ugotovimo, da jih je kar 70% takšnih, ki se zlažejo redko ali nikoli. Glede na to primerjavo visok odstotek tistih, ki se doživljajo kot zelo poštene, ni presenetljiv.

6 ZAKLJUČEK

Obsežen študij tiskane in elektronske literature, predvsem pa analiza ankete, ki so jo izpolnjevali učenci zadnje triade III. osnovne šole Celje in učitelji na tej šoli, so prinesli veliko dogovorov, hkrati pa odprli kup novih vprašanj in nakazali neskončne možnosti za prihodnje raziskovanje, ki pa v marsičem močno presega okvire osnovnošolskega raziskovalnega dela.

Na začetku raziskovanja sva se poigravala z mislijo, da bi vključila tudi intervjuje z avtoritetami s pravnega in filozofskega področja v Sloveniji, a se je ta misel kaj kmalu izkazala za preveč ambiciozno. Jo pa dajeva kot predlog morebitnim drugim raziskovalcem, ki bi se obravnavanega problema lotili na višji raziskovalni ravni.

Ob koncu dela zadovoljna ugotavljava, da sva izpolnila vse zastavljene cilje. Uspela sva definirati in usvojiti vse ključne pojme s področja etike in prava ter se potrudila razumeti njihov kontekst na način, primeren najini stopnji.

Prav tako sva uspešno preverila, kako svojo moralno držo in odnos do zakonov dojemajo in uresničujejo najini sošolci, vrstniki in učitelji.

6.1 PRIMERJAVA HIPOTEZ IN REZULTATOV

Hipoteze, na katerih sva gradila raziskavo in ki sva jih opredelila v uvodu te naloge sva v celoti ali vsaj delno potrdila. Kljub temu je prišlo do kar nekaj odklonov glede na najina začetna predvidevanja, ki so naju presenetili in nama osvetlili najino okolje v povsem novi luči.

Prve hipoteze pravzaprav ni bilo težko potrditi. Že po nekaj prebranih člankih in straneh v strokovni literaturi sva ugotovila, da tako etika kot pravo razlikujeta med zakoni in vestjo, in da v ključnih trenutkih, še posebej, ko zakon ogroža življenje posameznikov ali njihovo integriteto in svobodo, priznavata vesti avtoriteto nad zakonom, ki se lahko izrazi v obliki posameznikovega (ugovor vesti) ali družbenega (državljska neposlušnost) upora proti tovrstnim zakonom.

Drugo hipotezo je potrdila analiza 4. vprašanja ankete. Kar 58,8% vprašanih učencev in 40% učiteljev bi v moralno spornih situacijah brezpogojno ali zelo verjetno dalo prednost vesti pred zakonom. Le 16,7% vprašanih učencev in 10% učiteljev bi brezpogojno ali zelo verjetno poslušalo zakon. Življenjske izkušnje učiteljev so jih naučile, da je na takšna vprašanja težko odgovarjati pavšalno in enoznačno. Zato jih je 25% izbralo kot idealno rešitev kompromis med vestjo in zakonom, še 25% pa jih je poudarilo, da je pred odločitvijo potrebno presoditi resnost situacije in oceniti, če tveganje odtehta težo posledic takšne ali drugačne odločitve.

Tretjo hipotezo sva preverjala predvsem s pomočjo 8 vprašanja. Rezultati so najina začetna predvidevanja v celoti potrdili. Tako učenci kot učitelji se zavedajo, da vsa moralna dejanja nimajo enake teže. Tako v veliki večini priznavajo zakonom in pravu avtoriteto pri urejanju vsakdanjih zadev, javnih in poslovnih odnosov, finančnih

vprašanj ipd. Hkrati pa se zavedajo, da so vrednote kot na primer življenje, svoboda, integriteta posameznika, verska svoboda in ostale temeljne človekove pravice na hierarhični lestvici vrednot pri samem vrhu. V primeru, da zakon teh vrednot ne ščiti ali jih celo ogroža, vsi soglasno priznavajo vesti, da uveljavi avtoriteto nad zakonom in zaščiti omenjene vrednote.

Analiza četrte hipoteze je prinesla prvo presenečenje. Medtem ko so učitelji pričakovano z veliko večino izbrali življenje (40%) in družino (40%) za svoji temeljni vrednoti, je izbira učencev popolnoma porušila del najine hipoteze. Predvidevala sva namreč, da se bodo, kot stereotipno velja za (sodobne) najstnike, v veliki meri odločali za bolj egoistične vrednote, predvsem za lastno ugodje. Presenečena sva odkrila, da je lastno ugodje na prvo mesto postavilo manj kot 10% vprašanih učencev. Na prvem mestu sta tudi pri učencih z veliko večino družina (37,3%) ter življenje (34,3%), sledi pa jima svoboda (17,7%).

Peta hipoteza je bila potrjena a le delno. Medtem ko se kar 90% učiteljev zaveda svoje odgovornosti za vsa zavestna dejanja, je slika pri učencih nekoliko drugačna. Tako se med sedmošolci, ki svojo kritično moralno presojo šele počasi začenjajo oblikovati, le dobra polovica zaveda svoje odgovornosti, pa še ti jo prepoznavajo zgolj v odnosu do svojih vsakdanjih dolžnosti v šoli in doma. Med osmošolci je slika še bolj zapletena. Medtem ko se vse osmošolke brez izjeme zavedajo svoje odgovornosti in ta ni več omejena na ozek krog šolski in domačih obveznosti, ampak se širi na celotno delovanje, fantje v osmih razredih še vedno ostajajo na istem nivoju razumevanja odgovornosti kot sedmošolci. Podobna slika je pri devetošolcih, le da se tukaj pri fantih prvič pojavi tudi zavest o odgovornosti do širšega družbenega okolja.

Zadnjo hipotezo sva skoraj v celoti potrdila. Tako učenci kot učitelji se zavedajo svoje temeljne poštenosti, le da se učitelji v veliki meri (75%) doživljajo kot zelo poštene, učenci pa v še večjem deležu (83,3%) za poštene, a ne vedno.

Glede na preučeno literaturo in analizo ankete lahko zaključiva, da kljub številnim aferam in ostalim dogajanjem, ki sejejo dvom v moralnost družbe, in ki so naju spodbudila k raziskovanju, večina ljudi še ohranja sposobnost zdrave moralne presoje in ravnanja v skladu s to presojo. Zato upava, da so trenutni ekscesi posameznikov na vodilnih položajih zgolj vrenje, ki bo celotno družbo pripeljalo do premisleka o obstoječih moralni in pravnih okvirjih in presoje o morebitnem prevrednotenju le-teh.

7 PRILOGA – ANKETNA VPRŠALNIKA

7.1 ANKETNI VPRAŠALNIK ZA UČENCE

Z reševanjem spodnjih vprašanj nama boš pomagal pri izdelavi raziskovalne naloge. Anketa je anonimna, odgovori pa imajo svojo vrednost le, če so iskreni!

1. Spol (obkroži črko pred izbranim odgovorom)
 - a. moški
 - b. ženska

2. Razred (obkroži črko pred izbranim odgovorom)
 - a) sedmi
 - b) osmi
 - c) deveti

3. Kaj si predstavljaš pod besedo »ČLOVEKOVA VEST« in kaj pod besedo »ZAKON«? Pojasni:
 - a) Vest je: _____

 - b) Zakon je: _____

4. Pomisli, da se znajdeš v situaciji, ko predpis (zakon) nasprotuje tvoji vesti ali prepričanju (npr. verskemu). Kako bi ravnal/-a oziroma, čemu bi dal prednost?

5. Katero vrednoto od spodaj naštetih najbolj ceniš? (Obkroži le eno.)
 - a) Svobodo
 - b) Življenje
 - c) Družino
 - d) Lastno zadovoljstvo

6. Ali si se že kdaj v življenju zlagal? (Obkroži črko pred izbranim odgovorom.)
 - a) Pogosto
 - b) Večkrat
 - c) Redko
 - d) Nikoli

7. Predstavljaš si, da med 2. svetovno vojno skrivaš družino Ane Frank. Na tvoja vrata potrkajo nacistični vojaki in vprašajo, ali skrivaš judovsko družino. Če jih izdaš, jih bodo odpeljali v taborišče, če ne, pa si se zlagal/-a in obstaja tveganje, da jih bodo odkrili ob preiskavi. Kako boš odreagiral/-a in zakaj?

8. V katerih primerih ima po tvojem mnenju vest prednost pred zakonom in kdaj moramo zakon nujno ubogati?

Vest ima prednost :

Zakon ima prednost:

9. In še o slovenskih razmerah ... V zadnjem času se vrstijo številne afere, ko mediji odkrivajo, da je marsikdo na položaj prišel s ponarejenimi dokazili o izobrazbi. Po zakonu, je ponarejanje kaznivo dejanje, a hkrati jih drug zakon ščiti, da jim ni potrebno odstopiti, razen če se sami odločijo za to. Ali se ti zdi, da mora takšen človek odgovarjati za svoja dejanja ali pa je prav, da izkoristi »luknje« v zakonu? Utemelji svoj odgovor!

10. Ali meniš, da so dejanja za katera si tudi ti osebno odgovoren in če da, jih nekaj naštej:

- a) NE
- b) DA:

11. Ali sebe ocenjuješ kot zelo poštenega? (obkroži črko pred enim izbranim odgovorom!)

- a) zelo
- b) da, a ne vedno
- c) sploh ne

7.2 ANKETNI VPRAŠALNIK ZA UČITELJE

Z reševanjem spodnjih vprašanj nama boste pomagali pri izdelavi raziskovalne naloge. Anketa je anonimna, odgovori pa imajo svojo vrednost le, če so iskreni!

1. Spol

- a. moški
- b. ženska

2. Starost

- a. 25 – 30 let
- b. 30 – 40 let
- c. 40 – 50 let
- d. nad 50 let

3. Kaj si predstavljate pod besedo »VEST« in kaj pod besedo »ZAKON«?

a) Vest je: _____

b) Zakon je: _____

4. Pomislite, da se znajdete v situaciji, ko predpis (zakon) nasprotuje vaši vesti ali prepričanju (npr. verskemu). Kako bi odreagirali?

5. Katero vrednoto od spodaj naštetih najbolj cenite? (Obkrožite le eno.)

- a) Svobodo
- b) Življenje
- c) Družino
- d) Lastno zadovoljstvo

6. Ali ste se že kdaj v življenju zlagali? (Obkrožite črko pred izbranim odgovorom.)

- a) Pogosto
- b) Večkrat
- c) Redko
- d) Nikoli

7. Predstavljajte si, da med 2. svetovno vojno skrivate družino Ane Frank. Na vaša vrata potrkajo nacistični vojaki in vprašajo, ali skrivate judovsko družino. Če jih izdate, jih bodo odpeljali v taborišče, če ne, pa ste se zlagali in obstaja tveganje, da jih bodo odkrili ob preiskavi. Kako boste odreagirali in zakaj?

8. V katerih primerih ima po vašem mnenju vest prednost pred zakonom in kdaj moramo zakon nujno ubogati?

Vest ima prednost :

Zakon ima prednost:

9. In še o slovenskih razmerah ... V zadnjem času se vrstijo številne afere, ko mediji odkrivajo, da je marsikdo na položaj prišel s ponarejenimi dokazili o izobrazbi. Po zakonu, je ponarejanje kaznivo dejanje, a hkrati jih drug zakon ščiti, da jim ni potrebno odstopiti, razen če se sami odločijo za to. Ali se vam zdi, da mora takšen človek odgovarjati za svoja dejanja ali pa je prav, da izkoristi »luknje« v zakonu. Utemeljite svoj odgovor.

10. Ali menite, da so dejanja za katera ste tudi vi osebno odgovorni in če ste, jih nekaj naštejte:

a) NE

b) DA:

10. Ali sebe ocenjujete kot zelo poštenega? (obkroži črko pred enim izbranim odgovorom!)

a) zelo

b) da, a ne vedno

c) sploh ne

8 VIRI IN LITERATURA

1. BAJEC, T. A., *Zdravilo za državo*, (Novo mesto: samozaložba, 1998).
2. CERAR, M. ml., *Večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1993.
3. DOLINAR, K. in KNOP, S. ur, *Leksikon Cankarjeve založbe*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
4. FROMM, E., *Človek za sebe, Psihološka raziskava etike*, Ljubljana: Amalietti & Amalietti, 2002.
5. KANT, I., *Kritika praktičnega uma*, Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1993.
6. KANT, I., *Kritika razsodne moči*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1999.
7. KANT, I., *Utemeljitev metafizike nravi*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2005.
8. KOŽELJ, K., »Platonova definicija pravičnosti s kritiko Rawlsove pogodbene teorije«, v: *Tretji dan* (Ljubljana: Društvo SKAM, 2004).
9. MACINTYRE, A., *Kratka zgodovina etike*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1993.
10. PAVČNIK, M., *Argumentacija v pravu*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.
11. PAVČNIK, M., *Teorija prava – 3. razširjena, sprem. in dop. izdaja*, Ljubljana: GV Založba, 2007
12. PERENIČ, A. idr, *Uvod v pravo*, Ljubljana: DZS, 2002.
13. PERENIČ, A., *Uvod v razumevanje države in prava*, Ljubljana: Univerza v Mariboru, fakulteta za varnostne vede, 2009.
14. SRUK, V., *Leksikon morale in etike*, Maribor: Eonomsko-poslovna fakulteta, 1999.
15. *Ustava Republike Slovenije*, <http://www.us-rs.si/media/ustava.republike.slovenije.pdf>, 3. 3. 2013.
16. *Splošna deklaracija človekovih pravic*, <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102>, 3. 3. 2013.
17. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Zakon>, 3. 3. 2013.
18. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Pravo>, 3. 3. 2013.

9 KAZALA GRAFOV, SLIK IN TABEL

9.1 KAZALO GRAFOV

GRAF 1: KAJ SI PREDSTAVLJAŠ POD POJMOM "VEST"?	23
GRAF 2: KAJ SI PREDSTAVLJAŠ POD POJMOM "ZAKON"?	25
GRAF 3: ALI IMA V MORALNO SPORNIH SITUACIJAH PREDNOST ZAKON ALI VEST?	27
GRAF 4: KATERA VREDNOTA TI POMENI NAJVEČ?	29
GRAF 5: HIERARHIJA VREDNOT PRI UČITELJIH	31
GRAF 6: KAKO POGOSTO SE ZLAŽEŠ?	32
GRAF 7: KAKO POGOSTO SE LAŽI POSLUŽUJEJO UČITELJI	33
GRAF 8: ALI NAJ POSLANCI, KI SO PREPISOVALI DIPLOMSKA DELA, ODSTOPIJO?	40
GRAF 9: ALI SI ODGOVOREN/-NA ZA SVOJA DEJANJA - 7. RAZRED	42
GRAF 10: ALI SI ODGOVOREN/-NA ZA SVOJA DEJANJA - 8. RAZRED	43
GRAF 11: ALI SI ODGOVOREN/-NA ZA SVOJA DEJANJA - 9. RAZRED	44
GRAF 12: V KOLIKŠNI MERI SE UČITELJI ZAVEDAJO SVOJE ODGOVORNOSTI	45
GRAF 13: KAKO SVOJO POŠTENOST OCENJUJEJO UČENCI ZADNJE TRIADE III. OŠ CELJE	46
GRAF 14: ZA KAKO POŠTENE SE IMAJO NAŠI UČITELJI?	47

9.2 KAZALO TABEL

TABELA 1: KAJ SI PREDSTAVLJAŠ POD POJMOM "VEST"?	23
TABELA 2: KAJ SI PREDSTAVLJAŠ POD POJMOM "ZAKON"?	25
TABELA 3: ALI IMA V MORALNO SPORNIH SITUACIJAH PREDNOST ZAKON ALI VEST?	26
TABELA 4: IZBIRA MED ZAKONI IN VESTJO PRI UČITELJIH	27
TABELA 5: KATERA VREDNOTA TI POMENI NAJVEČ?	28
TABELA 6: HIERARHIJA VREDNOT GLEDE NA SPOL	29
TABELA 7: HIERARHIJA VREDNOT PRI UČITELJIH	30
TABELA 8: KAKO POGOSTO SE ZLAŽEŠ?	31
TABELA 9: KAKO POGOSTO SE POSLUŽUJEJO UČENCI LAŽI V 7. RAZREDU	32
TABELA 10: KAKO POGOSTO SE POSLUŽUJEJO UČENCI LAŽI V 8. RAZREDU	32
TABELA 11: KAKO POGOSTO SE POSLUŽUJEJO UČENCI LAŽI V 9. RAZREDU	33
TABELA 12: KAKO POGOSTO SE LAŽI POSLUŽUJEJO UČITELJI	33
TABELA 13: ALI NAJ POSLANCI, KI SO PREPISOVALI DIPLOMSKA DELA, ODSTOPIJO?	40
TABELA 14: ALI SI ODGOVOREN/-NA ZA SVOJA DEJANJA - 7. RAZRED	42
TABELA 15: ALI SI ODGOVOREN/-NA ZA SVOJA DEJANJA - 8. RAZRED	43
TABELA 16: ALI SI ODGOVOREN/-NA ZA SVOJA DEJANJA - 9. RAZRED	44
TABELA 17: V KOLIKŠNI MERI SE UČITELJI ZAVEDAJO SVOJE ODGOVORNOSTI	44
TABELA 18: KAKO SVOJO POŠTENOST OCENJUJEJO UČENCI ZADNJE TRIADE III. OŠ CELJE	45
TABELA 19: ZA KAKO POŠTENE SE IMAJO NAŠI UČITELJI?	46

9.3 KAZALO SLIK

SLIKA 1: PLATON	12
SLIKA 2: EPIKUR	12
SLIKA 3: IMMANUEL KANT	14
SLIKA 4: THOMAS HOBBS	15
SLIKA 5: UMETNIŠKA UPODOBITEV HOBBSOVEGA "NARAVNEGA STANJA", KJER DIVJA #VOJNA VSEH PROTI VSEM" IN KJER JE "ČLOVEK ČLOVEKU VOLK"	15
SLIKA 6: DETAJL PODOBE IUSTITIE - RIMSKE BOGINJE PRAVICE	21